

“De WTO en internationale arbeidsrechten”

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

Faculteit der Economische wetenschappen

Algemene Economie

Begeleider: E. Bekkers

Naam: Erik Kranendonk

Examenummer: 298046

E-mailadres: 298046ek@student.eur.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Doel en aard onderzoek	2
Onderzoeksproces	3
Probleemstelling, structuur en indeling	3
Hoofdstuk 1: Arbeidsrechten.....	4
Arbeidsrechten gedefinieerd.....	4
De ILO.....	5
De WTO	5
Arbeidsrechten en de WTO tot nu toe.....	6
Hoofdstuk 2: De invloed van fundamentele arbeidsrechten.....	7
Het humanitaire argument	7
‘Oneerlijke’ handel?.....	8
Comparatieve voordelen en fundamentele arbeidsrechten	8
Dwangarbeid	8
Kinderarbeid.....	10
Vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen.....	12
Discriminatie op de arbeidsmarkt.....	14
Empirische resultaten met betrekking tot comparatieve voordelen.....	15
Hoofdstuk 3: Een ‘race to the bottom’?	17
Hoofdstuk 4: De link tussen handel en arbeidsrechten.....	20
Manier van integratie arbeidrechten in de WTO en de gevolgen daarvan	20
Voordelen van de integratie van fundamentele arbeidsrechten binnen de WTO	22
Nadelen van de integratie van fundamentele arbeidsrechten binnen de WTO.....	23
De gevolgen van het (mogelijke) uitoefenen van handelssancties	24
Protectionisme	28
Conclusie.....	29
Literatuurlijst	32
Bijlagen	i
Lijst met afkortingen	xii

Inleiding

De steeds sterkere globalisering van de wereldhandel maakt de rol van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) steeds belangrijker. De belangrijkste functie van de WTO is te verzekeren dat handelsstromen zo soepel, voorspelbaar en liberaal mogelijk verlopen (WTO, 2007). Dat gebeurt door middel van multinationale onderhandelingsronden tussen alle leden. Op de Vierde Ministeriële Conferentie in Doha in 2001 is het startsignaal gegeven voor de meest recente onderhandelingsronde, de Doha Ronde. Deze onderhandelingen zijn nog steeds aan de gang. Op een aantal gebieden willen westerse landen een sterkere invloed van de WTO, ontwikkelingslanden verzetten zich hier echter hevig tegen. Dit gaat om onderwerpen die de binnenlandse regelgeving beïnvloeden en slechts handelsgerelateerd zijn. Eén daarvan betreft Arbeidsrechten. Een aantal handelsgerelateerde onderwerpen zijn opgenomen in de agenda van de Doha Ronde; onderhandelingen over arbeidsrechten niet, als gevolg van de sterke weerstand van lage inkomenslanden.

Ik wil graag inzicht verkrijgen in de problematiek rondom internationale arbeidsrechten en het uitbreiden van de invloed van de WTO op dat gebied. In het verleden hebben een aantal hoge inkomenslanden¹ voorgesteld om arbeidsrechten op de agenda van een multinationale onderhandelingsronde van de WTO te zetten. De meeste ontwikkelings- en lagelonenlanden verzetten zich hiertegen. Dat de globalisering voortzet en de onderhandelingen van de WTO steeds meer onderwerpen beslaan maakt dit onderwerp relevant om te onderzoeken. In de toekomst zal er door de steeds sterkere globalisering zeker weer de vraag zijn of arbeidsrechten binnen de WTO behandeld moeten worden. Tijdens de presidentschappen van Bush hebben de VS het lobbyen voor arbeidsrechten binnen de WTO op een laag pitje gezet. De democratische presidentskandidaten Obama en Clinton zijn echter voorstander van sterkere arbeidsrechten in de WTO en de NAFTA. Dat maakt het onderwerp in de toekomst nog relevanter, door de grote onderhandelingsmacht van de VS. De EU is voorstander van internationale fundamentele arbeidsrechten en wil de discussie over de beste institutie om die af te dwingen graag voeren (EU, ongedateerd). Met het oog op de toekomst van de WTO en de wereldhandel is het relevant of arbeidsrechten daar deel van uitmaken of niet.

Doel en aard onderzoek

Het doel van dit onderzoek is het beschrijven van de gevolgen van internationale fundamentele arbeidsrechten en de mogelijkheden voor de WTO op dat gebied. Een mogelijk verdrag over arbeidsrechten heeft voor- en nadelen en zal verschillende effecten hebben op de hoge en lage inkomenslanden. Daarnaast zullen de gevolgen niet hetzelfde zijn voor de verschillende groepen binnen deze landen. Het onderzoek zal bestaan uit literatuuronderzoek. De verschillende theoretische

¹ Landen als de VS, Frankrijk en Noorwegen. President Clinton van de VS sprak in 1999 in Seattle zelfs de verwachting uit dat op een dag handelssancties gebruikt worden door de WTO om arbeidsrechten af te dwingen. Dat leidde tot veel ophef en weerstand bij de lage inkomenslanden.

inzichten uit de beschikbare wetenschappelijke literatuur zal ik raadplegen en vergelijken. Daarnaast zal ik een aantal empirische onderzoeken aanhalen om de theorie te ondersteunen.

Onderzoeksproces

Het onderzoeksproces zal bestaan uit het verzamelen van wetenschappelijke literatuur over de WTO op het gebied van arbeidsrechten, een onderdeel van de agenda naast handel, ook de “handel en” agenda genoemd. Deze literatuur zal ik vervolgens bestuderen, om daarna de verschillende relevante invalshoeken vergelijken. Op basis van de ideeën hierover zal ik de verschillende voor- en nadelen bespreken, mogelijke effecten op de welvaart analyseren en mijn eigen mening geven. Als basis voor de verschillende definities en de huidige stand van zaken zal ik de door de WTO / EU / ILO op het Internet geplaatste officiële publicaties van verdragen, conventies en rapporten nemen.

Probleemstelling, structuur en indeling

In deze scriptie zal ik de volgende probleemstelling beantwoorden: *“Is het wenselijk dat de Wereldhandelsorganisatie (WTO) haar invloed uitbreidt naar arbeidsrechten, naast het gebied van handel?”* Met arbeidsrechten bedoel ik hier de fundamentele arbeidsrechten, daar kom ik later op terug. De WTO stelt met betrekking tot het debat over arbeidsrechten vier belangrijke vragen, die zullen alle aan bod komen.² Deze vragen vormen de basis van het debat over arbeidsrechten en de positie van de WTO daarin. Door deze vragen te beantwoorden zal ik tot een antwoord op mijn probleemstelling komen.

Hoofdstuk 1 start met de definiëring van arbeidsrechten, korte beschrijvingen van de ILO, de WTO en een stuk over het verleden en de huidige stand van zaken binnen de WTO op het gebied van arbeidsrechten. Hoofdstuk 2 behandelt de invloed van internationale fundamentele arbeidsrechten op comparatieve voordelen, de welvaart en efficiëntie van de productie. Daarin wordt de eerste vraag van de WTO beantwoord: “Verkrijgen de exporten van landen een oneerlijk voordeel als een land zwakkere arbeidsrechten hanteert?” De volgende vraag is, of er sprake is een ‘race to the bottom’, dat zal besproken worden in hoofdstuk 3. Dan volgt de vraag: “Moeten WTO regels regeringen toestaan om handelssancties uit te oefenen om arbeidsrechten af te dwingen?” Deze vraag zal ik beantwoorden in hoofdstuk 4. Dit hoofdstuk gaat over de gevolgen en welvaartseffecten van de link tussen handel en arbeidsrechten. Ten slotte de laatste vraag van de WTO: “Is de WTO de juiste institutie om regels voor arbeidsrechten op te zetten of af te dwingen, inclusief die van de ILO.” Ook deze vraag wordt beantwoord in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 4 worden ook een aantal mogelijkheden besproken hoe arbeidsrechten in de WTO geïntegreerd kunnen worden.

² http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/bey5_e.htm

Hoofdstuk 1: Arbeidsrechten

Arbeidsrechten gedefinieerd

Arbeidsrechten verschillen per land, ze worden beïnvloed door het inkomensniveau, maar ook door culturele, politieke en sociale preferenties en condities (Brown, Deardorff en Stern, 1998). De WTO definieert arbeidsrechten als: ‘rechten die van toepassing zijn op de manier waarop werknemers behandeld worden’(WTO, ongedateerd). Het is een zeer brede term die onder andere kinderarbeid, dwangarbeid, het recht om werknemersorganisaties op te richten, minimumlonen, gezondheids- en veiligheidseisen en het aantal werkuren omvat. Er is geen algemeen geaccepteerde definitie van wat arbeidsrechten inhouden, de conventies van de ILO komen er waarschijnlijk het dichtste bij (Rodrik, 1996). Het begrip arbeidsrechten is op verschillende manieren op te splitsen. Een bekende indeling is die van Portes (1994). Hij deelt arbeidsrechten op in vier groepen: basisrechten, burgerrechten, overlevingsrechten en veiligheidsrechten. Tabel 1 in bijlage 1 bevat een tabel met de vier groepen van Portes en voorbeelden, gebaseerd op Maskus (1997). In de meeste literatuur wordt een tweedeling gemaakt tussen de ‘fundamentele rechten’ of ‘kernstandaards’ en ‘acceptabele werkcondities’ (zie onder andere Busse, 2002; Maskus, 1997; Brown, Deardorff en Stern, 2002). Deze tweedeling is ook terug te vinden in de eerder genoemde tabel 1. Onder de fundamentele rechten vallen de basisrechten en de burgerrechten, veiligheidsrechten en overlevingsrechten vallen onder de acceptabele werkcondities. Deze tweedeling is gemaakt naar aanleiding van de declaratie met ‘fundamentele conventies’, die in 1998 door de ILO vastgesteld is (zie onder andere ILO, ongedateerd; ILO, 2007 en Brown, Deardorff en Stern, 2002). De acht fundamentele conventies hebben betrekking op: recht op vereniging en collectief onderhandelen, dwangarbeid, kinderarbeid en discriminatie op het werk. De overige rechten gaan over acceptabele werkcondities. In tabel 2 van bijlage 1 is te zien om welke fundamentele conventies het gaat.

De kritiek op de fundamentele conventies van de ILO is dat ze geen rekening houden met het niveau van economische ontwikkeling of cultuur (Brown, 2001). Dat terwijl arbeidsrechten endogene uitkomsten van de economische, culturele en politieke omgeving zijn. Harmonisatie van arbeidsrechten lijkt dan ook onlogisch en inefficiënt. De fundamentele arbeidsrechten zijn echter onafhankelijk van het nationale inkomen en gaan over natuurlijke of basisrechten van de mens, er is over het algemeen consensus over de wens om deze waarden na te leven (Brown, 2001 en WTO, ongedateerd). De hoge inkomenslanden die lobbyen voor arbeidsrechten binnen de WTO doen dat voor de fundamentele rechten, niet voor bijvoorbeeld alle ILO conventies (WTO, 2001). De fundamentele arbeidsrechten zijn dus relevant met betrekking tot de discussie over de WTO, daarom richt ik me alleen op deze rechten. Voorstanders willen een ‘normatieve vloer’ voor de arbeidsrechten, waaraan voldaan moet worden voordat er internationale handel plaatsvindt.

De ILO

De ILO is in 1919 opgericht en maakt deel uit van de Verenigde Naties. De organisatiestructuur van de ILO is uniek, het is de enige internationale institutie die bestuurd wordt door drie partijen, de vertegenwoordigers van: werkgevers, werknemers en de overheid (ILO, 1998; ILO, 2007).

In de vorm van conventies en aanbevelingen formuleert de ILO internationale arbeidsrechten, dat is de belangrijkste functie van de ILO.³ De leden moeten gegevens rapporteren over de verschillende onderwerpen die de ILO Conventies bestrijken en er is supervisie. Sterke middelen om het naleven van de conventies af te dwingen heeft de ILO echter niet (Brown, Deardorff, Stern, 2002). Klachten over het naleven van de conventies komen terecht bij het besturende orgaan van de ILO, het secretariaat, dat een panel samenstelt, bestaande uit haar leden. Het enige drukmiddel dat de ILO heeft is echter het publiceren van het rapport van dit panel (Block, Roberts, Ozeki en Roomkin, 2001).

Het lijkt logisch dat de ILO over arbeidsrechten gaat, en de spil zou moeten zijn in de internationale discussie. Volgens Reed en Yates (2004) is de institutionele en politieke capaciteit van de ILO om een betekenisvolle rol te spelen bij het ontwikkelen van globale arbeidsrechten en minimale werkcondities echter beperkt. Zij twijfelen aan de legitimiteit en de kracht van het dispuutmechanisme en dichten de ILO slechts een symbolische rol toe. Sutherland en Sewel (2000) merken op dat de ILO op papier de juiste institutie is om de discussie over arbeidsrechten te voeren, maar dat nationale overheden en vakbonden de ILO zien als een ineffectieve institutie. De ILO doet er volgens hen weinig aan om dat beeld te veranderen. Hieruit blijkt dat de ILO tekortschiet, waardoor de discussie over arbeidsrechten zich sneller naar het gebied van de WTO verplaatst.

De WTO

De Wereldhandelsorganisatie is opgericht op 1 januari 1995 en heeft op dit moment 152⁴ leden. Het is de enige internationale organisatie die gaat over de handelsregels tussen landen op globaal niveau. Haar belangrijkste functie is te verzekeren dat handelsstromen zo soepel, voorspelbaar en vrij mogelijk verlopen (WTO, 2007). De WTO is de opvolger van de GATT en gebaseerd op de structuur en organisatie die al bestond binnen de GATT. De organisatie is ontwikkeld door verschillende multilaterale onderhandelingsronden onder de GATT. De Uruguay Ronde leidde tot de oprichting van de WTO. Onderdeel van de WTO zijn de GATT, een verdrag over handel in goederen, de GATS, over handel in services en TRIPS, over intellectuele eigendommen. De WTO heeft een invloedrijk dispuutmechanisme met als mogelijke strafmaatregel handelssancties, als vergelding, en als laatste middel het ontzeggen van het lidmaatschap. Op het moment dat een lid meent dat haar rechten onder het WTO verdrag geschonden worden of dat een land concessies op het gebied van toegang tot haar

³ Hier zijn alle ILO conventies en aanbevelingen te vinden: <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm> en <http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>, zie tabel 3 in bijlage 2 voor de ratificatie van de verschillende conventies. Duidelijk is dat de hoge inkomenslanden voorop lopen in het ratificeren, uitgezonderd de VS, en dat vooral Azië achterblijft.

⁴ Mei 2008

markt niet nakomt kan het een klacht indienen bij het dispuutmechanisme (DSB). De nadruk ligt hier bij het oplossen van het dispuut door overleg tussen de twee landen (WTO, 2007 en Hoekman en Kostecki, 2001). Zodra dat niet lukt, volgt een onderzoek door een panel (DSP), met mogelijk een strafmaatregel als het klagende land in het gelijk gesteld wordt. Om de transparantie binnen de organisatie te verbeteren is het ‘Trade Policy Review Mechanism’ opgericht. Dit mechanisme beschrijft het beleid van de lidstaten en de impact daarvan, in de vorm van een periodiek rapport.

Arbeidsrechten en de WTO tot nu toe

In het oorspronkelijke verdrag dat moest leiden tot de oprichting van een internationale handelsorganisatie (ITO)⁵ stonden al bepalingen met betrekking tot arbeidsrechten (Rodrik, 1996). De ITO is echter nooit opgericht en deze bepalingen kwamen niet voor in de GATT. Het enige artikel met betrekking tot arbeidsrechten in de GATT is artikel XXe, over gevangenenarbeid. Dat artikel verbiedt dwangarbeid echter niet, het biedt landen de mogelijkheid om importen geproduceerd met gevangenenarbeid te weigeren.

Arbeidsrechten spelen sinds de WTO bestaat al een rol. Toen in april 1994 de handelsministers van de verschillende landen op de Ministeriële Conferentie in Marrakesh het verdrag tekenden dat leidde tot de oprichting van de WTO was er al discussie over de arbeidsrechten. Omdat de landen onderling sterk verdeeld waren concludeerde de voorzitter van de conferentie dat er geen basis was voor arbeidsrechten binnen de WTO. Tijdens de Ministeriële Conferentie in Singapore, 1996, is bepaald dat de ILO de geschikte institutie is met betrekking tot de fundamentele arbeidsrechten. De WTO zal de ILO steunen bij het promoten van deze rechten en heeft er vertrouwen in dat de economische groei en ontwikkeling die ontstaat door meer handel en verdergaande liberalisering hieraan bijdraagt. De WTO is tegen protectie door arbeidsrechten en vindt dat de comparatieve voordelen van lage inkomenslanden niet aangetast mogen worden. Daarnaast zullen de twee secretariaten hun bestaande samenwerking voortzetten.⁶ In 1999, tijdens de derde Ministeriële Conferentie in Seattle is er veel discussie geweest over arbeidsrechten. De Verenigde Staten en de Europese Unie hadden voorafgaand aan de bijeenkomst verschillende voorstellen gedaan om arbeidsrechten binnen de WTO onder te brengen. Na de uitspraken van de Amerikaanse president Clinton (zie inleiding) was de discussie nog feller, met uiteindelijk als gevolg dat er geen overeenstemming bereikt werd over de mogelijke plaats van arbeidsrechten in de WTO. Deze discussies waren de belangrijkste oorzaak van het falen van de Ministeriële Conferentie bij het opstarten van een nieuwe onderhandelingsronde (Panagariya, 2003b; Hoekman en Mavrois, 2007). In 2001 tijdens de Ministeriële Conferentie in Doha is de Singapore

⁵ International Trade Organization, uiteindelijk niet opgerichte organisatie omdat de Verenigde Staten het verdrag niet tekenden, ondanks dat de onderhandelingen in Havana, 1948, succesvol afgerond waren (Hoekman en Kostecki, 2001). Hieruit is de GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) voortgekomen.

⁶ De samenwerking houdt in dat de leden van de secretariaten elkaars bijeenkomsten zo nu en dan bezoeken als er een voor hen relevant onderwerp besproken wordt. Een officiële observatie status heeft de WTO echter niet binnen de ILO, andersom is die status er ook niet voor de ILO binnen de WTO (WTO, ongedateerd).

Declaratie herbevestigd. De fundamentele arbeidsrechten zijn dus geen onderdeel van de onderhandelingsronde in Doha, die nog steeds aan de gang is. De rol van de WTO op dit gebied is beperkt tot het promoten van de fundamentele rechten en de samenwerking met de ILO, die niet te vergelijken is met de verregaande samenwerking tussen de WTO en het IMF of de Wereldbank (Sutherland en Sewel, 2000). Sindsdien hebben zich binnen de WTO geen ontwikkelingen voorgedaan op het gebied van arbeidsrechten. Dat komt vooral doordat arbeidsrechten geen onderdeel uitmaken van de Doha Ronde. Bij het opstarten van een mogelijke nieuwe onderhandelingsrond zal het onderwerp weer aan bod komen als één of meer WTO leden met een voorstel komen.

Hoofdstuk 2: De invloed van fundamentele arbeidsrechten

De twee argumenten die het meest aangedragen worden door voorstanders van internationale arbeidsrechten zijn: (a) het humanitaire argument en (b) het argument van ‘eerlijke’ handel. De eerste paragraaf van dit hoofdstuk gaat over het eerste argument, de rest van dit hoofdstuk over het tweede.

Het humanitaire argument

Op dit gebied staat centraal dat elk individu het recht moet worden gegeven op een aantal onvervreembare rechten, de mensenrechten vastgelegd door de VN (Keresztesi, 2004). Het gaat hier om ethische en morele argumenten. De roep om arbeidsrechten vanuit de hoge inkomenslanden is daarom onder andere gebaseerd op altruïsme. Het doel is om de welvaart van arbeiders over de hele wereld te verbeteren, vooral in de lage inkomenslanden. De door de ILO vastgestelde fundamentele arbeidsrechten gaan hier specifiek over, omdat die de basisrechten van de mens bevatten. Deze rechten zijn in hoofdstuk 1 en tabel 2 van bijlage 1, met daarin de fundamentele conventies, beschreven.

Onder de WTO lidstaten is er consensus over het naleven van deze conventies, op grond van de rechten van de mens (WTO, ongedateerd). Het is duidelijk dat de persoonlijke welvaart van iemand verbetert op het moment dat hij collectief kan onderhandelen over arbeidsvoorwaarden, geen dwangarbeid hoeft te verrichten, niet gediscrimineerd wordt op de arbeidsmarkt of geen kinderarbeid hoeft te verrichten. Vanuit humanitaire beginselen is het dan ook wenselijk om de fundamentele arbeidsrechten te handhaven. Volgens Maskus (1997) en Basu (1999a) zal de effectieve vraag naar sterkere arbeidsrechten groeien met de groei van het inkomen per capita. Door internationale arbeidsrechten kan dat proces versneld worden, de fundamentele arbeidsrechten worden dan nageleefd voordat een bepaald inkomensniveau bereikt is. Het probleem dat hier speelt is dat het wel mogelijk moet zijn om de fundamentele arbeidsrechten na te leven. Als mensen echt arm zijn kan een verbod op bijvoorbeeld kinderarbeid of dwangarbeid een nog lagere welvaart tot gevolg hebben (bijvoorbeeld door verhogering). Dan zijn er meer genuanceerde interventies nodig dan een verbod, om de welvaart in deze landen te verbeteren (Basu, 2005).

Het humanitaire argument voor fundamentele arbeidsrechten is naar mijn mening duidelijk gegrond, zoals ik hierboven uitgelegd heb. Iedereen moet recht hebben op deze fundamentele arbeidsrechten. Op basis van dit argument zouden internationale fundamentele arbeidsrechten

ingevoerd moeten worden, waarbij wel rekening gehouden moet worden met de haalbaarheid daarvan in bepaalde landen.

‘Oneerlijke’ handel?

Comparatieve voordelen en fundamentele arbeidsrechten

Centraal in deze paragraaf staat de vraag of landen met zwakkere arbeidsrechten een “extra”, oneerlijk comparatief voordeel hebben ten opzichte van landen met sterkere arbeidsrechten. De hoge inkomenslanden hebben relatief sterkere arbeidsrechten dan de lage inkomenslanden en vrezen voor een verlies aan competitiviteit, op een in hun ogen oneerlijke manier. Ik zal in deze paragraaf het effect van fundamentele arbeidsrechten op een comparatief voordeel van landen bespreken aan de hand van theorie, ondersteund door een aantal neoklassieke theoretische modellen. Ook de welvaartseffecten zal ik bespreken aan de hand van de neoklassieke theorie.

Lage inkomenslanden hebben een comparatief voordeel in arbeidsintensieve productieprocessen, omdat de productiefactor arbeid overvloedig aanwezig is, waardoor de loonkosten in deze landen een stuk lager zijn. Hoge inkomenslanden daarentegen hebben een comparatief voordeel in de kapitaalintensieve productieprocessen, in deze landen is kapitaal overvloedig aanwezig, met als gevolg relatief lagere kosten voor kapitaal. Comparatieve voordelen hangen sterk af van welke productiefactor overvloedig aanwezig is. Een land zal het goed dat intensief geproduceerd wordt met de overvloedige productiefactor exporteren, lage inkomenslanden zullen dus arbeidsintensief geproduceerde goederen exporteren, omdat ze daar een comparatief voordeel in hebben.⁷

Comparatieve voordelen hangen echter niet alleen af van de relatieve beschikbare hoeveelheid van bepaalde productiefactoren in een land, factoren als arbeidsrechten, technologie en consumentenpreferenties oefenen ook invloed uit (Busse, 2002). In de volgende onderdelen van deze paragraaf zal ik voor elk fundamenteel arbeidsrecht de gevolgen op een comparatief voordeel van een land beschrijven.

Dwangarbeid

Met behulp van het Heckscher-Ohlin model is het mogelijk om te analyseren of lage lonenlanden hun comparatieve voordeel versterken door de fundamentele arbeidsrechten, in dit geval het verbod op dwangarbeid, niet na te leven. Ik heb gekozen voor het Heckscher-Ohlin model omdat dit model de relatie legt tussen de productiefactor die overvloedig aanwezig is in een regio of land en de internationale handelsstromen van goederen en services (van Marrewijk, 2007). Gezien de grote invloed van de relatieve aanwezigheid van productiefactoren op de comparatieve voordelen van een land is dit model in staat om een paar belangrijke punten te verklaren. Dat kan onder de volgende aanname: fundamentele arbeidsrechten zijn in staat de hoeveelheid aanwezige productiefactoren te veranderen (Busse, 2002). Met het Heckscher-Ohlin model is het mogelijk onderscheid te maken tussen de productiefactoren arbeid en kapitaal, waardoor de twee groepen hoge en lage

⁷ In overeenstemming met de Heckscher-Ohlin Theorie (van Marrewijk, 2007)

inkomenslanden met dit model te vergelijken zijn.⁸ In bijlage 3 toont figuur 1 de productiemogelijkheidscurven van beide landengroepen, PPF_1 voor land L in figuur 1a en PPF_3 in figuur 1b voor land H. In het evenwicht, bij de internationale prijsratio $P = P_x/P_y$ consumeert L bij punt C_1 en produceert het bij Q_1 . Voor land H geldt dit voor C_4 en Q_4 . Nu ga ik er vanuit dat landengroep L het verbod op dwangarbeid niet langer respecteert en gaat produceren met dwangarbeiders. Als gevolg neemt het aantal arbeiders in L toe, de PPF schuift naar buiten, naar PPF_2 , vooral de productie van goed X kan veel toenemen, doordat dit het arbeidsintensieve product is. In dit geval was het verbod op dwangarbeid dus gelijk aan een belasting op werkgelegenheid, die de effectieve aanbodscurve omhoog laat schuiven (Rodrik, 1996).⁹ Gevolg van de toename van arbeid is in landengroep L een grotere productie van goed X en een kleinere van goed Y, in overeenstemming met de Rybczynski Theorie (Rybczynski, 1955). Hierdoor verbetert L haar comparatieve voordeel in de productie van X, P_X daalt, waardoor de wereldprijs P daalt naar P', wat een verslechtering van de handelsbalans van landengroep L betekent. Het nieuwe evenwicht voor L is bij productiepunt Q_3 (Q_2)¹⁰ en consumptiepunt C_3 (C_2). De exporten van X nemen dus toe, evenals de importen van Y, de welvaart is gestegen, aangezien nutcurve 3 (2) meer welvaart genereert dan 1. Voor landengroep H verandert alleen het relatieve prijsniveau, wat een verbetering van haar handelsbalans betekent. H gaat meer produceren van goed Y (kapitaalintensief) en minder van X, consumeert meer van beiden, de welvaart is H is ook gestegen.

Door het gebruik van dwangarbeid stijgt de welvaart in beide landengroepen, doordat er meer specialisatie plaatsvindt, de voordelen van handel. *In dit model is een laag inkomensland, met een comparatief voordeel in arbeidsintensieve productie in staat om haar comparatief voordeel te vergroten door het gebruik van dwangarbeid toe te staan.* Bij deze analyse zijn de welvaartseffecten van de arbeidsrechten zelf niet meegenomen, die zijn besproken in paragraaf 1, dit is een analyse van de economische welvaart.¹¹

⁸ Het basis Heckscher-Ohlin model wat ik hier behandel gaat over: 2 goederen, X (bijv. kleren) en Y (bijv. software); 2 productiefactoren, kapitaal en arbeid; 2 landen, land H (hoge inkomenslanden) en land L (lage inkomenslanden), land L heeft relatief meer van de productiefactor arbeid; H van kapitaal; goed X is relatief arbeidsintensief, Y kapitaalintensief. Elk land produceert beide goederen en gebruikt beide productiefactoren bij de productie van elk goed. Dit model is gebaseerd op Busse (2002) en van Marrewijk (2007).

⁹ Volgens Rodrik (1996) zijn arbeidsrechten vanuit het oogpunt van werkgevers gelijk zijn aan een belasting op werkgelegenheid. Bij een dergelijke benadering zijn arbeidsrechten luxegoederen (Howse en Langille, 2006) die een land zich kan veroorloven als er eenmaal economisch ontwikkeling plaatsgevonden heeft. Het gaat naar mijn mening alleen op voor dwangarbeid, het enige fundamentele arbeidsrecht dat de productiemogelijkheden en competitiviteit in alle situaties verhoogt.

¹⁰ Q_2 in het geval van een kleine, open economie, waarbij de wereldprijs dus onveranderd blijft. In dat geval zijn de voordelen voor landengroep L nog groter ($U_2 > U_3$), doordat de handelsbalans niet verslechtert.

¹¹ Deze analyse is deels gebaseerd op Busse (2002)

Kinderarbeid

Het schenden van het fundamentele arbeidsrecht dat kinderarbeid verbiedt, is op de korte termijn op dezelfde manier te analyseren als dwangarbeid. Door kinderarbeid zal de productiefactor arbeid in een laag inkomensland toenemen, zoals we ook bij dwangarbeid zagen. Dezelfde welvaartseffecten zullen volgen. De totale wereldwelvaart zal verbeteren, evenals die van het land zelf en van de overige landen. Ook hier neemt deze analyse het welvaartseffect voor kinderen van het verrichten van kinderarbeid niet mee, alleen de economische welvaart is gemeten. *Op de korte termijn kan een land haar comparatief voordeel vergroten door het gebruik van kinderarbeid toe te staan.*

Kinderarbeid heeft echter meer gevolgen. Kinderen die werken gaan niet naar school, waardoor ze minder of niet opgeleid worden, wat in de toekomst hun productiecapaciteit zal verminderen. Op de lange termijn is het efficiënter om kinderen eerst te scholen en daarna pas te laten werken. Met behulp van een model waarin een huishouden de productie van een kind over een bepaald aantal perioden maximaliseert is dit duidelijk te maken. Kinderen naar school laten gaan betekent een kostenpost in periode 1 en geen opbrengsten, want ze kunnen niet werken. In de tweede periode en alle daaropvolgende perioden zijn de opbrengsten echter hoger, als een opgeleid ‘kind’ werkt. De verdisconteerde opbrengsten uit de toekomst zullen de opbrengsten van alle perioden werken zonder opleiding overtreffen als het loonverschil tussen opgeleid en onopgeleid werk groot genoeg is, wat afhangt van de productiviteitsstijging die de scholing als gevolg heeft.¹² Maskus (1997) werkt dit uit in een 2 perioden model en concludeert dat: de vraag naar scholing daalt als kosten van scholing stijgen of kosten van de minimale voedselbehoefte stijgen en de vraag naar scholing stijgt als de productiviteitsstijging door scholing groter is. Daarnaast hangt de vraag naar scholing hangt af van het (ongeschoolde) volwassenen loon, de verdisconteringsrente, hoeveel kinderen er in de eerste periode zijn binnen een gezin en van de goederenprijzen. Ook vanuit nationaal oogpunt levert scholing op de lange termijn meer productiemogelijkheden op, aangezien scholing de totale beroepsbevolking productiever maakt. Meer productiemogelijkheden leidt tot een hogere welvaart en een groter comparatief voordeel in het model zoals dat onder dwangarbeid besproken is.

Het probleem met kinderarbeid is dat het geen echt vrije keuze is van de kinderen, noch hun ouders. Als de ouders zo weinig verdienen dat het inkomensniveau onder het bestaansminimum ligt, moeten de kinderen wel gaan werken, anders verhongert het gezin. Volgens Brown (2001) hangt

¹² Om kinderen te scholen moet aan deze voorwaarde voldaan worden:

$$\text{Scholingskosten} + \frac{\text{loon}_{\text{geschoold}}}{1+r} + \frac{\text{loon}_{\text{geschoold}}}{(1+r)^2} + \frac{\text{loon}_{\text{geschoold}}}{(1+r)^3} + \dots + \frac{\text{loon}_{\text{geschoold}}}{(1+r)^n}$$

$$> \text{loon}_{\text{ongeschoold}} + \frac{\text{loon}_{\text{ongeschoold}}}{1+r} + \frac{\text{loon}_{\text{ongeschoold}}}{(1+r)^2} + \frac{\text{loon}_{\text{ongeschoold}}}{(1+r)^3} + \dots + \frac{\text{loon}_{\text{ongeschoold}}}{(1+r)^n}$$

Hoe meer perioden het model beslaat en hoe groter de verschillen tussen het geschoolde en ongeschoolde loon, hoe groter de kans dat scholen een grotere ‘opbrengst’ heeft, een hogere rente/verdisconteringsvoet verkleint die kans. Ik ga er hier vanuit dat scholing één periode in beslag neemt, de overige periodes zijn van dezelfde lengte als deze periode.

kinderarbeid hangt af van het niveau van economische ontwikkeling. Zodra die een bepaald niveau bereikt heeft komt er geen kinderarbeid meer voor. Basu (1999a) noemt ‘geen kinderarbeid’ daarom een luxegoed. Een loonstijging van de ouders heeft een substitutie-effect, minder kinderen hoeven te werken, en een inkomenseffect, het is mogelijk om de kinderen meer te scholen (Maskus, 1997). Dat is te analyseren aan de hand van een simpel vraag en aanbod model van arbeid binnen een (formele) economie, te zien in figuur 2 in bijlage 4. Op de verticale as staat het loon dat volwassenen verdienen. Op de horizontale as staat de werkgelegenheid. Ik neem aan dat de vraag naar arbeid toeneemt als de lonen lager zijn. Ook neem ik aan dat het volwassenenarbeidsaanbod inelastisch is, alle volwassen bieden ongeacht het loon hun arbeid aan. De arbeidsaanbodcurve van kinderen per leeftijdscategorie is ook volledig inelastisch. Kinderen werken alleen wanneer het noodzaakzakelijk is, als het gezin anders verhongert. Hun aanbod is onafhankelijk van het loon van volwassenen, belangrijk is of het loon van hun ouders onder het bestaansminimum ligt. Ik neem aan dat er per leeftijdscategorie een aanbodcurve is, telkens verticaal (inelastisch), beperkt door de grootte van de groep. Telkens wordt het aanbod dan een extra groep groter om het gezin te laten overleven, als het loon van volwassenen lager wordt en onder het bestaansinkomen ligt. Aangenomen dat ouders op het moment dat zij niet genoeg meer verdienen als eerste hun oudste kinderen laten werken, is de marginale arbeider bij het gebruik van kinderarbeid de jongste werkersgroep die arbeid aanbiedt. Op een gegeven moment is het maximale aanbod van kinderarbeid bereikt, dan zijn er simpelweg niet meer kinderen die welke soort van werk dan ook kunnen verrichten. De dikke zwarte lijn is de maximale arbeidsaanbodcurve. Die bestaat uit de arbeidsaanbodcurve van volwassen (S_a) boven het minimumbestaansniveau en daaronder het aanbod van kinderen als alle kinderen moeten werken. Het evenwicht is in punt E, waar de vraag naar en het aanbod van arbeid gelijk zijn. Het hangt af van het minimumbestaansniveau (b) en de vraag naar arbeid of er sprake is van kinderarbeid. Bij de vraagcurve D is er geen kinderarbeid, bij curve D' wel. Dan werkt telkens een jongere groep kinderen tot het bestaansminimum bereikt is. In deze grafiek is niet af te lezen hoeveel kinderen moeten werken bij een lager loon, omdat het loon van volwassenen op de y-as staat.¹³ Door regels in te stellen die kinderarbeid verbieden kan er een evenwicht ontstaan dat onder het bestaansminimum ligt. Arbeidsrechten verslechteren in dit geval de welvaart. Gevolg is dat kinderarbeid zich nu volledig verplaatst naar de informele sector, waar geen controle mogelijk is. Een verbod op kinderarbeid zou op individueel niveau geen welvaartsverbetering zijn als het gevolg is dat een gezin hierdoor verhongert of de kinderen vervolgens tewerkgesteld worden in de informele sector, onder waarschijnlijk nog slechtere arbeidsomstandigheden. Dat is het gevolg als het totale loon van de ouders minder is dan het bestaansminimum.

Ik heb hierboven besproken waardoor kinderarbeid ontstaat. Het is geen “vrije keuze” in het beleid van een land, zoals dwangarbeid dat wel is. Op grond van de eerder gegeven argumenten over

¹³ Zoals gezegd gaan kinderen werken als dat echt noodzakelijk is, de hoeveelheid hangt daarmee samen. Aangezien het logisch is te veronderstellen dat kinderen niet hetzelfde loon als volwassenen ontvangen kan de hoeveelheid kinderarbeid niet afgelezen worden in deze grafiek.

scholing concludeer ik dat kinderarbeid de totale productiecapaciteit van een economie op de lange termijn verslechtert. Door kinderen gelijk te laten werken in plaats van eerst te scholen wordt hun totale ‘productiviteit’ (in hun werkzame leven) namelijk beperkt. Extra productiviteit in de informele sector door meer kinderarbeid levert slechts een korte termijn productiviteitsstijging op. *Op basis van het Heckscher-Ohlin model is dan te concluderen dat het comparatieve voordeel van lage inkomenslanden op de lange termijn verslechtert door kinderarbeid toe te staan.* Op de lange termijn heeft het fundamentele arbeidsrecht dat gaat over de minimumleeftijd om te werken en kinderarbeid een welvaartsverbeterend effect, veroorzaakt door de grotere productiemogelijkheden, zoals bij dwangarbeid beschreven is.

Vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen

De vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen kan in verschillende arbeidsmarktsituaties geanalyseerd worden. De gevolgen van dit fundamentele recht hangen af van de situatie in de markt en doelstellingen van vakbonden. In een *competitieve arbeidsmarkt*, waar in het evenwicht vraag en aanbod van arbeid elkaar snijden en er geen werkloosheid is, zal het introduceren van het recht op collectief handelen en vakbonden versturend werken. In een simpel partieel evenwichtsmodel gebaseerd op Martin en Maskus (2001) wordt dit duidelijk. De monopoliekracht die de arbeiders verkrijgen door collectief te onderhandelen leidt ertoe dat zij hogere lonen of andere arbeidsvoorwaarden, zoals veiligere werkcondities, eisen. Een vakbond die uit is op de maximale opbrengst¹⁴ zal het punt ‘onderhandelen’ waar de marginale opbrengst van het ‘verkopen’ van een extra eenheid arbeid gelijk is aan het loon dat in andere industrieën verdiend wordt. Dat toont figuur 3 in bijlage 5. Door deze eisen van de vakbonden, bijvoorbeeld een minimumloon of veiligere werkcondities¹⁵ wordt de markt verstoord. Door hogere lonen of een minimumloon zal er werkloosheid ontstaan, het loon is namelijk niet meer gelijk aan de marginale waarde van de arbeid. Het effect op de productie is onduidelijk, deze kan stijgen of dalen. Waarschijnlijk zal de productie dalen, doordat de arbeidskosten gestegen zijn, dit hangt echter af van de kruiselasticiteit (substitutiemogelijkheden) tussen kapitaal en arbeid (Corden en Findlay, 1975; Maskus, 1997). Deze uitkomst beperkt de productiemogelijkheden, met als gevolg een daling van de welvaart van het land en de andere landen. Dat komt doordat er minder voordelen van handel zijn, er wordt geproduceerd door een minder efficiënte producent dan ervoor. *Vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen is onder deze omstandigheden oorzaak van een verslechtering van de welvaart en het comparatieve voordeel in het betreffende land.* Deze uitkomst hangt wel af van de voorkeuren van de vakbonden.

¹⁴ Loon is opbrengst voor werknemers, in dit geval worden andere condities zoals meer veiligheid op de werkvloer, langer pauze of meer vrije dagen er ook toe gerekend. Allemaal werkgeverskosten.

¹⁵ Voorwaarden zoals veilige werkcondities hebben hetzelfde effect als een hoger minimumloon, de kosten van arbeid gaan omhoog, ze komen boven de marginale waarde te liggen. Daarom zal ik het voorbeeld minimumloon bespreken, wat dus ook toepasbaar is op de andere gevallen.

Deze analyse gaat echter uit van een perfect competitieve arbeidsmarkt. Daarbij hoort ook dat de ondernemingen geen economische winst maken. Hogere lonen hebben dan als gevolg dat het bedrijf stopt met produceren, de onderneming wordt dan verliesgevend (Swinnerton, 1997). Dat maakt het model met de monopolie-macht voor werknemers, ontstaan uit een perfecte markt onwaarschijnlijk. Daarom is het logischer om het model met een verstoorde arbeidsmarkt aan te nemen. Vakbonden zijn dan in staat om de efficiëntie in een markt te verbeteren, onder bepaalde omstandigheden. Een verstoorde arbeidsmarkt wordt in dat geval dichter naar het evenwicht gebracht. Dit zal ik bespreken aan de hand van een partitueel evenwichtsmodel gebaseerd op Martin en Maskus (2001) en Maskus (1997). Een markt waarin één onderneming, of een klein aantal samenwerkende ondernemingen als enige arbeid vragen is geen efficiënte markt. Er is sprake van een monopsonie. Dit kan voorkomen in kleine landen, een afgelegen regio of door een overheid die bewust een bepaalde sector gereguleerd heeft. In figuur 4 van bijlage 6 is dat weergegeven. De arbeidsvraagcurve van de monopsonist is D_L en de arbeidsaanbodcurve is S_L . Een competitieve markt zou in punt E in evenwicht zijn, bij w^{ft} . De monopsonist profiteert echter van zijn marktmacht en neemt het aantal mensen in dienst dat hoort bij het punt waarop de marginale arbeidskosten gelijk zijn aan de arbeidsvraagcurve. De monopsonist betaalt de werknemers minder dan de marginale waarde van hun arbeid, een loon dat lager is dan het loon in een efficiënte markt. Hierdoor is ook de werkgelegenheid lager dan in een competitieve markt. Gevolg is dat werknemers naar andere sectoren gaan, waardoor in die sectoren de lonen dalen en de productie stijgt, door het toegenomen arbeidsaanbod. Het instellen van collectieve onderhandelingsrechten heeft een positieve invloed als door de toegenomen onderhandelingsmacht een punt dichterbij het Pareto-optimale punt E bereikt wordt. Dat hangt echter af van de doelstellingen van de vakbond. Het is ook mogelijk dat de vakbond de werkgelegenheid wil beperken, om zo hogere lonen te verkrijgen (bijvoorbeeld MR_L in bijlage 6). Deze situatie wordt een bilateraal monopolie genoemd (Maskus, 1997). In dat geval wordt de economische efficiëntie weer beperkt. In een algemeen evenwichtsmodel, ook gebaseerd op Martin en Maskus (2001) en Maskus (1997), leidt een monopsonie tot minder werkgelegenheid. Hierdoor ontstaan negatieve gevolgen voor de welvaart, dezelfde als door een monopoliepositie van de arbeiders. Het (deels) opheffen hiervan komt een comparatief voordeel dus ten goede. *Deze uitkomst zal een comparatief voordeel waarschijnlijk vergroten. In een monopsonistische markt verbetert de efficiëntie door meer onderhandelingsmacht voor de werknemers. Dat geldt tot een bepaald punt, als vakbonden de werkgelegenheid beperken in ‘ruil’ voor hoge lonen is dat efficiëntieverlagend. Waarschijnlijk is dat vakbonden zeker in eerste instantie, bij introductie, dus welvaartsverbeterend zijn, zij zullen niet direct zoveel macht hebben om hogere lonen dan in een perfecte markt te eisen. Dan zullen de productiemogelijkheden groeien ten opzichte van de situatie ervoor waardoor de arbeidsmarkt efficiënter is. De preferenties van vakbonden spelen hierin op de lange termijn echter wel een bepalende rol.*

Het toestaan van vakbonden kan ook andere gevolgen hebben, zoals gemotiveerdere en daardoor productievere werknemers (Busse, 2002). Ook in dat geval is worden de comparatieve voordelen in deze sector versterkt. Het naleven van dit arbeidsrecht versterkt waarschijnlijk een comparatief voordeel van een laag inkomensland. De situatie van een monopsonie, met (te)veel macht voor de werkgevers is namelijk waarschijnlijker in lage inkomenslanden. Door het grote aanbod van arbeid wordt de individuele onderhandelingspositie van werknemers zelfs nog slechter. Een recht op collectief onderhandelen is dan zeker welvaartsverhogend zolang vakbonden niet teveel macht krijgen.

Discriminatie op de arbeidsmarkt

Discriminatie verkleint de beroepsbevolking door uitsluiting van bepaalde bevolkingsgroepen of vrouwen van de arbeidsmarkt. De gevolgen hiervan zijn ook in een partiële evenwichtsanalyse te analyseren. Hierbij veronderstel ik dat de arbeidsmarkt competitief is en dat er in een bepaalde sector loondiscriminatie plaatsvindt.¹⁶ Dit model is gebaseerd op Maskus (1997). Figuur 5 in bijlage 7 laat een de markt voor vrouwenarbeid¹⁷ zien. Er vindt discriminatie plaats, bijvoorbeeld door culturele normen of overheidsbeleid, waardoor er een maximumloon voor vrouwen is van W_{max} . Dit loon is lager dan de marginale productiewaarde, dus onder het evenwichtsloon (W_e). Het gevolg is een vraagoverschot, de marginale productiewaarde van een extra vrouwelijke werknemer (W'') is groter dan het minimumloon. Vrouwen zullen werk zoeken in andere sectoren, de competitiviteit en productie van de discriminerende sector zal dalen. De andere sectoren plukken de vruchten van de discriminatie, zij hoeven lagere lonen te betalen door het grotere aanbod in deze sectoren. Vanuit de economische doelstelling van maximaal winststreven is het discrimineren van bepaalde bevolkingsgroepen daarom inefficiënt. Op de lange termijn zal discriminatie daarom verdwijnen, tenzij deze in stand gehouden wordt door een conservatieve cultuur of overheidsregulatie.

In een algemeen evenwichtsmodel zal in plaats van één sector, een bepaald land zich benadelen, door minder competitief te worden. In dat geval wordt er in alle sectoren een te laag loon betaald aan vrouwen¹⁸, bijvoorbeeld door een bepaalde cultuur of overheidsbeleid. Het gevolg is een lagere werkgelegenheid voor vrouwen. De beroepsbevolking wordt kleiner. Gevolg is dat de productiemogelijkheidscurve naar binnen zal schuiven. De productiesectoren die intensief gebruik maken van arbeid door vrouwen zullen minder produceren, de sectoren die intensief arbeid van mannen gebruiken zullen meer produceren¹⁹. Als het de exportsector van de economie betreft zullen de exporten afnemen. In het geval van de importsector, zullen de importen toenemen. De binnenlandse productie in de betreffende sector daalt dus. Het gevolg is een relatieve prijsstijging van het product

¹⁶ Het effect van loondiscriminatie is gelijk aan dat van bijvoorbeeld slechtere arbeidsomstandigheden bieden. Door slechtere arbeidsomstandigheden zijn de loonkosten voor de werkgever namelijk lager, net als bij een lager loon.

¹⁷ Een mogelijke groep die gediscrimineerd kan worden, voor elke andere gediscrimineerde groep zijn de effecten hetzelfde.

¹⁸ Wederom de groep vrouwen als voorbeeld.

¹⁹ In overeenkomst met de Rybczynski theorie (Rybczynski, 1955)

dat intensief geproduceerd wordt met arbeid van vrouwen en een lager welvaartsniveau van het eigen land en de andere landen²⁰. De prijzen van de exporten zijn hoger dan in de situatie zonder discriminatie, met als gevolg dat het land minder competitief is, comparatieve voordelen worden aangetast. *Het schenden van het fundamentele arbeidsrecht met het verbod discriminatie heeft een negatieve invloed op het comparatieve voordeel van een land.*

Na het bespreken van de vier fundamentele arbeidsrechten trek ik de conclusie dat lage inkomenslanden onder de meeste omstandigheden geen oneerlijke comparatief voordeel hebben door zwakkere arbeidsrechten te hanteren. Het schenden van de fundamentele arbeidsrechten gaat namelijk in de meeste gevallen juist ten koste van een comparatief voordeel. Door de fundamentele arbeidsrechten te handhaven stijgt de efficiëntie, productie en welvaart in de meeste gevallen. Dwangarbeid is hierop de uitzondering. Dwangarbeid, in de vorm van gevangenenarbeid of slavenarbeid is echter niet wijdverbreid op dit moment (Mah, 1997), waardoor de invloed van dit arbeidsrecht relatief klein is. Het argument dat fundamentele arbeidsrechten nodig zijn om te voorkomen dat de lage inkomenslanden met behulp van zwakke rechten een oneerlijk comparatief voordeel halen is dus ongegrond. De efficiëntie- en welvaartsverhogende invloed van fundamentele arbeidsrechten levert wel een ander argument op wat pleit voor de invoering van internationale fundamentele arbeidsrechten. Het levert welvaartsvoordelen voor alle landen op.

Empirische resultaten met betrekking tot comparatieve voordelen

Er is veel onderzoek gedaan naar het verband tussen de fundamentele arbeidsrechten en een comparatief voordeel van een land. Het hebben van een comparatief voordeel is echter lastig te definiëren, de diverse onderzoeken hanteren verschillende maatstaven hiervoor. Hieronder zal ik de resultaten van een aantal onderzoeken bespreken. In tabel 4 van bijlage 8 zijn deze af te lezen.

Als eerste bespreek ik een onderzoek van Mah (1997), die de logaritme van ‘exporten gedeeld door BBP’ als maatstaf voor een comparatief voordeel neemt. Hij heeft de invloed hierop onderzocht van: vrijheid van vereniging, recht om te organiseren en collectief onderhandelen, verbod op dwangarbeid en discriminatie en de reële rentestand. De arbeidsrechten onderzocht hij aan de hand van ratificatie van de ILO conventies. Mah vond een significant negatieve correlatie met ‘vrijheid van vereniging’, ‘recht om te organiseren en collectief onderhandelen’ en ‘geen discriminatie’. Volgens Brown (2000) kan uit dit onderzoek als sterkste conclusie getrokken worden dat ontwikkelingslanden die ILO conventies ratificeren meer lijken op hun handelspartners, op het gebied van karakteristieken die de handel bepalen, dan ontwikkelingslanden die deze conventies niet geratificeerd hebben. Er zijn namelijk geen andere controlevariabelen naast de reële intereststand. Ondanks dat heel andere variabelen, naast arbeidsrechten, het exportvolume ook kunnen beïnvloeden. Mah heeft zich volledig gericht op de ratificatie van de conventies. De betrouwbaarheid van deze maatstaf is dubieus,

²⁰ Hierbij ga ik er vanuit dat het over een groot land gaat, met invloed op de wereldprijs.

waarschijnlijk zal een land als de VS (hebben slechts 1 conventie geratificeerd) meer arbeidsrechten garanderen dan veel andere landen die alle conventies geratificeerd hebben.

Rodrik (1996) heeft het comparatieve voordeel van lage inkomenslanden onderzocht aan de hand van de uitkomst van ‘textiel en kleding exporten’ gedeeld door ‘alle exporten’. Hij onderzocht de invloed van de volgende variabelen daarop: het totale aantal geratificeerde ILO conventies, aantal geratificeerde fundamentele ILO conventies, het gebruik van kinderarbeid, het aantal werkuren per week, het aantal dagen betaald verlof per jaar, het percentage van de beroepsbevolking dat aangesloten is bij een vakbond, de bevolkingsdichtheid, in hoeverre een land een democratie is en het aantal opleidingsjaren van de beroepsbevolking. Rodrik heeft dus ook andere variabelen die van invloed zijn op een comparatief voordeel van een land onderzocht. Uit het onderzoek blijkt dat met betrekking tot de arbeidsrechten het gebruik van kinderarbeid een significant positieve invloed hebben op een comparatief voordeel van een laag inkomensland. Daarnaast hebben ook het aantal gewerkte uren, de bevolkingsdichtheid en scholing een significant positieve invloed.

Een ander onderzoek is dat van Busse (2002). Busse meet het comparatieve voordeel van een laag inkomensland in ongeschoolde-arbeidsintensieve goederen aan de hand van de ratio: ongeschoolde arbeidsintensieve exporten gedeeld door de totale goederenexporten. Het percentage niet werkende kinderen, de maatstaven voor dwangarbeid en collectief onderhandelen²¹ zijn negatief significant, dus kinderarbeid, dwangarbeid en geen collectieve onderhandelingsrechten vergroten een comparatief voordeel volgens dit onderzoek. Het percentage vrouwen dat werkt is positief significant gecorreleerd met het comparatieve voordeel. Discriminatie verslechtert dus een comparatief voordeel van een land volgens dit onderzoek. Busse heeft het opleidingsniveau, het aantal geratificeerde conventies en de ratio: beroepsbevolking gedeeld door oppervlakte, als controlevariabelen gebruikt.

De uitkomsten van deze drie onderzoeken komen in de grote lijnen overeen met de eerder besproken theoretische modellen. Busse is van deze drie de enige met een significant resultaat met betrekking tot dwangarbeid. Hij concludeert dat het toepassen van soepelere arbeidsrechten op dit punt een comparatief voordeel vergroot, in overeenstemming met de theorie. Met betrekking tot kinderarbeid concluderen Busse en Rodrik beiden met significante uitkomsten dat het gebruik ervan comparatieve voordelen verbetert. Dit komt overeen met de theorie, op de korte termijn. Aangezien de onderzoeksperioden maximaal een aantal jaren beslaan, relatief kort, komt dit ook overeen. De resultaten op het gebied van het recht op vereniging, vakbonden en collectief onderhandelen zijn voor de drie onderzoeken niet gelijk. Busse vindt een significante uitkomst dat vakbonden een comparatief voordeel versterken. Mah en Rodrik vinden een omgekeerd resultaat, wat echter bij Rodrik niet significant is. Het resultaat hangt hier zoals in de theorie beschreven is af van de situatie in de arbeidsmarkt en de doelen van de vakbonden. Discriminatie verslechtert een comparatief voordeel

²¹ Als deze maatstaven groter worden, is er sprake van minder dwangarbeid / meer collectieve onderhandelingsrechten.

significant volgens Busse in tegenstelling tot wat Mah vond. Ook dat hangt af van de situatie binnen de arbeidsmarkt. De empirische bewijzen zijn verre van eenduidig. Om de theoretische modellen te kunnen staven is er in de toekomst meer empirisch onderzoek nodig met het gebruik van controle variabelen. Zoals ik eerder al genoemd heb zijn er namelijk veel meer factoren naast arbeidsrechten van invloed op een comparatief voordeel van een land.

Hoofdstuk 3: Een ‘race to the bottom’?

Onder de aanname dat landen in staat zijn om hun comparatieve voordelen (in ieder geval op de korte termijn) te vergroten door de fundamentele conventies van de ILO niet na te leven, zou de situatie kunnen ontstaan waarin de verschillende landen hun arbeidsrechten steeds verder verlagen, om competitiever te zijn. Angst voor een zogenaamde “race to the bottom”. Landen blijven dan hun niveau van arbeidsrechten verlagen om op deze manier meer kapitaal naar het land te trekken en werkgelegenheid te creëren. Dat is het gevolg van de relatieve immobiliteit van arbeid ten opzichte van kapitaal, goederen en services (Keresztesi, 2004). Het kapitaal verplaatst zich naar plaatsen waar het ‘gebruik’ van arbeid gunstig is, door bijvoorbeeld lage lonen of zwakke arbeidsrechten. Landen verliezen in dit geval hun capaciteit om de markt zelfstandig te reguleren (Reed en Yates, 2004). Ze worden namelijk meegesleept in deze ‘race’, niet meedoen is geen optie. Ook de democratie wordt op deze manier aangetast, kleinere, zwakkere of arme landen hebben geen eigen invloed meer en zijn afhankelijk van beslissingen in de meer invloedrijke landen (Basu, 2005).

In het geval van een ‘race to the bottom’ wordt het niveau van de arbeidsrechten tot een minimum beperkt, met alle negatieve gevolgen voor de beroepsbevolking die daarbij horen. De ontstane situatie kan verklaard worden aan de hand van het ‘prisoners-dilemma’. Elk land heeft een stimulans om een marginaal competitief voordeel te behalen door de arbeidsrechten te verlagen (Palley, 2004). Dat houdt in dat elk land de ‘strategie’ van zwakke arbeidsrechten kiest omdat deze strategie voor hen de beste is, gegeven de strategie van de anderen levert dat het hoogste nut op. Dit levert echter een suboptimaal evenwicht op, het Nash-evenwicht. Het is optimaal voor alle landen (spelers) om hun acties (strategieën) te coördineren door bindende afspraken, om zo het evenwicht waarin beiden een hoger nut hebben te bereiken.²²

Het gaat hier echter om een economische stimulans of strategie, sociaal gezien is er geen stimulans om arbeidsrechten te verlagen, hier speelt het eerder besproken humanitaire argument mee. Er zijn meer factoren van invloed. Het comparatieve voordeel van een land hangt niet alleen af van arbeidsrechten, zoals ik al eerder aangehaald heb. Vooral de aanwezige productiefactoren, en welke daarvan overvloedig aanwezig zijn spelen een rol. Ook spelen politieke, sociale en culturele factoren een rol. Preferenties spelen een grote rol. Een land dat sterke arbeidsrechten prefereert kan deze

²² In bijlage 9 is een Prisoners Dilemma opgezet, waarin coördinatie op het gebied van fundamentele arbeidsrechten voor alle landen een hoger nut oplevert dan zonder coördinatie, wanneer de landen uitkomen in het suboptimale Nash-evenwicht.

invoeren, los van het niveau van de arbeidsrechten in andere landen. Volgens Rodrik (1996) kan dat op drie manieren zonder minder competitief te worden: (a) door de nationale valuta te devalueren, (b) een directe verlaging van de lonen, (c) de kosten van sterkere arbeidsrechten kunnen betaald worden door de overheid, gefinancierd door hogere belastingen.

Daarnaast spelen de rechten over de gedane concessies tot markttoegang in WTO onderhandelingen een belangrijke rol bij het ontstaan van een mogelijke ‘race to the bottom’. Als zwakkere arbeidsrechten en het sluiten van de markt voor importen als substituten gezien en gebruikt worden kan er een ‘race to the bottom’ ontstaan, omdat de rechten op de markttoegang niet gehandhaafd worden. Zolang deze rechten veiliggesteld zijn zal er geen ‘race to the bottom’ plaatsvinden (Bagwell en Staiger, 2001). Dan blijft de markttoegang voor importen gelijk bij sterkere of zwakkere arbeidsrechten en zal een land op andere manieren proberen competitief te blijven. In deel 2 van bijlage 9 leg ik uit hoe een land dat zou kunnen doen en wanneer precies deze rechten niet veilig zijn.

Het ontstaan van een ‘race to the bottom’ hangt af van de situatie waarin een land zich bevindt. Als het een klein land betreft met een goed functionerende democratie, dat te maken heeft met allemaal andere kleine landen zal er geen neerwaartse druk op de arbeidsrechten ontstaan (Brown, 2000). De landen hebben geen invloed op elkaar, elk land heeft de arbeidsrechten waarbij de sociale opbrengsten gelijk zijn aan de sociale kosten. Zolang er geen strategische handelsblokken ontstaan, zal er geen vraag naar harmonisatie of coördinatie van arbeidsrechten zijn (Brown, 2000). De economische baten zijn namelijk groter als de landen meer verschillen, waardoor er meer specialisatie mogelijk is. Er zal dan ook geen druk zijn om arbeidsrechten als substituuat te gebruiken voor markttoegangsbeperkingen om zo competitief te blijven.

Op het moment dat landen elkaar kunnen beïnvloeden is de kans dat arbeidsrechten dalen er wel, maar een competitie tussen de arbeidsrechten naar het laagst mogelijke niveau is onwaarschijnlijk in competitieve markten volgens Brown (2000). Arbeidsrechten binnen landen zijn ontstaan door onderhandelingen tussen werkgevers en vakbonden en door de binnenlandse regelgeving. In een competitieve markt zullen bedrijven altijd de kosten van arbeid gelijkstellen aan de marginale waarde van een werknemer²³. Die waarde hangt af van de productiviteit van de werknemer en de marktprijs van het goed. Door de competitie van andere bedrijven (op de personeelsmarkt) is het niet mogelijk om minder te betalen, zonder dat te compenseren met andere voorwaarden, zoals bijvoorbeeld sterkere arbeidsrechten.

De ‘race to the bottom’ theorie kan op twee manieren toegepast worden op praktijk. De eerste is dat er een ‘race to the bottom’ plaatsvindt waarin de hoge inkomenslanden hun arbeidsrechten steeds verder verzwakken om competitief te blijven ten opzichte van de lage inkomenslanden. De tweede

²³ Waarde marginale product arbeid = loonkosten, waarde marginale product arbeid = verkoopwaarde x arbeidsproductiviteit.

variant is een ‘race to the bottom’ tussen de lage inkomenslanden onderling. Zij proberen allemaal zoveel mogelijk kapitaal te trekken, investeringen van multinationals uit de hoge inkomenslanden. De eerste variant is onwaarschijnlijk. De hoge inkomenslanden hebben een comparatief voordeel in kapitaal en een veel hoger opgeleide beroepsbevolking dan de lage inkomenslanden. Zij zullen niet direct concurreren met de ontwikkelingslanden qua lonen, ook door de hogere arbeidsproductiviteit in deze landen. De lage inkomenslanden importeren zelfs meer uit de hoge inkomenslanden dan andersom, uitgezonderd China (Basu, 1999b). Basu (1999b) demonstreert ook aan de hand van een voorbeeld over de tapijtindustrie dat er in de productietakken waar de arbeidsomstandigheden het slechtst zijn helemaal geen concurrentie tussen de hoge en lage inkomenslanden is. *Preferenties, binnenlandse onderhandelingen en controle op de markten om de competitiviteit te bewaken*²⁴ *voorkomen dat hoge inkomenslanden zich mengen in een ‘race to the bottom’. Daarnaast is het onwaarschijnlijk dat zij arbeidsrechten als substituut van markttoegangbeperkingen gebruiken.*

Naar mijn mening is de kans aanwezig dat er een ‘race to the bottom’ ontstaat tussen lage inkomenslanden onderling, om zo op de korte termijn een comparatief voordeel te vergroten. De rechten op de gedane concessies bij WTO onderhandelingen zijn minder belangrijk, vakbonden bestaan soms niet of hebben maar weinig invloed, de markt is vaak niet competitief door monopolieposities en uitbuiting. *Onder de aanname dat lage inkomenslanden op de korte termijn in staat zijn om hun comparatieve voordeel te vergroten door zwakkere arbeidsrechten te handhaven is er een kans op een onderlinge ‘race to the bottom’. Dat geldt als deze landen elkaar kunnen beïnvloeden en er geen sprake is van competitieve binnenlandse markten. Internationale fundamentele arbeidsrechten zouden deze onderlinge competitie tot het laagst mogelijke niveau van arbeidsrechten kunnen stoppen.*

In de empirie hangt de mogelijkheid van het plaatsvinden van een dergelijke ‘race’ van twee belangrijke factoren af: (a) hoe sterk investeringen van kapitaal afhangen van arbeidsrechten in een bepaald land en (b) de mate waarin landen met elkaar wedijveren om kapitaal door middel van arbeidsrechten (Panagariya, 2003b). De onderzoeken naar het plaatsvinden van een ‘race to the bottom’ hebben geen overtuigende bewijzen gevonden (Brown, 2000). Het onderzoek op dit gebied is echter nog zeer beperkt (Palley, 2004). De meeste onderzoeken over een ‘race to the bottom’ zijn gericht op milieustandaards. Deze zijn vergelijkbaar, doordat het verlagen daarvan ook een competitief voordeel kan opleveren, zeker op de korte termijn. De korte termijn consequenties van het verlagen van arbeidsrechten zijn in mijn ogen echter vele malen groter voor de bevolking van een land. Arbeidsrechten hebben directe invloed op de levensstandaard van werknemers. In veel lage inkomenslanden kan dat veel verschil maken, vooral in het geval van de fundamentele rechten. Uitbuiting, kinderarbeid en discriminatie zijn in sommige landen de orde van de dag.

²⁴ Bijvoorbeeld de aanwezige vakbonden, werknemers- en werkgeversorganisaties, of het toezicht monopolieposities te voorkomen.

Hoofdstuk 4: De link tussen handel en arbeidsrechten

A priori is er geen enkele reden waarom de regels of normen van de WTO boven die van andere multilaterale organisaties, gericht op zaken als arbeid en milieu, zouden moeten staan (Trachtman, 2002). Toch is er vanuit de hoge inkomenslanden de roep om arbeidsrechten binnen de WTO onder te brengen. Volgens Sutherland en Sewel (2000) heeft de zwakheid van andere multilaterale instituties de vraag naar WTO invloed op andere gebieden zoals arbeidsrechten doen toenemen. In de vorige twee hoofdstukken is besproken waarom op internationale arbeidsrechten ingevoerd zouden moeten worden. In dit hoofdstuk zal ik bespreken of dat binnen de WTO moet gebeuren, waarom de link met handel? Daarbij hoort ook een beschrijving hoe arbeidsrechten in de WTO verwerkt kunnen worden. In de overige paragrafen zal ik de voor en nadelen van een link tussen handel en arbeidsrechten bespreken.

Manier van integratie arbeidsrechten in de WTO en de gevolgen daarvan

Er zijn verschillende opties om arbeidsrechten bij de WTO onder te brengen. Er is de mogelijkheid van een apart verdrag, maar arbeidsrechten kunnen ook onderdeel gemaakt worden van de GATT, het verdrag over handel in goederen.²⁵ Een optie is het onderbrengen van de fundamentele arbeidsrechten onder artikel XX van de GATT, dat gaat over algemene vrijstellingen²⁶. Dit artikel behandelt meerdere situaties waarin een land markttoegang (voor importen) kan weigeren, een algemene uitzondering op de gedane concessies. Onderdelen uit dit artikel waar in het verleden vaker een beroep op gedaan is zijn het beschermen van de gezondheid en veiligheid van mensen, dieren²⁷ of planten, of de publieke zeden. Het in hoofdstuk 1 genoemde artikel over gevangenenarbeid is ook onderdeel van artikel XX.

²⁵ Dat is het belangrijkste verdrag, de WTO is zoals besproken voortgekomen uit de GATT. Daarom bespreek ik de GATT, dergelijke artikelen moeten dan echter in alle onderdelen van de WTO verwerkt worden, ook in TRIPS en GATS.

²⁶ Article XX (alleen a, b, e en g)

General Exceptions

Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, or a disguised restriction on international trade, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures:

- (a) necessary to protect public morals;
- (b) necessary to protect human, animal or plant life or health;
- (e) relating to the products of prison labour;
- (g) relating to the conservation of exhaustible natural resources if such measures are made effective in conjunction with restrictions on domestic production or consumption;

²⁷ Een bekende zaak bij het dispuutmechanisme van de WTO op dit gebied (artikel XX GATT) is de ‘garnaalschildpadzaak’. Er was door India, Maleisië, Pakistan en Thailand een klacht ingediend tegen de VS. Hierin deed de VS een beroep op GATT artikel XXg. De VS verboden garnalen (en dus ook importen) die gevangen waren met netten die niet “schildpadvriendelijk” waren. Uiteindelijk besloot het dispuutpanel van de WTO dat de VS GATT artikel XX niet op de juiste manier uitoefende, er was sprake van discriminatie. De VS moest haar beleid aanpassen. Meer hierover is hier te vinden: http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis08_e.htm

Aangezien arbeidsrechten nauw samenhangen met het morele aspect en gezondheid zou het onderbrengen van arbeidsrechten binnen artikel XX geen vreemde keuze zijn. Op grond van artikelen XXa en b zouden bepaalde arbeidsrechten zelfs beschermd kunnen worden (Howse en Langille, 2006). Verdedigd kan bijvoorbeeld worden dat het verbod op kinderarbeid onderdeel uitmaakt van het beschermen van de menselijke gezondheid. Importen geproduceerd op een manier waarbij de fundamentele arbeidsrechten geschonden worden kunnen dan door een land geweigerd worden. Dat wordt volgens Panagariya (2003a) door hoge inkomenslanden een moreel recht genoemd van landen die de fundamentele arbeidsrechten wel naleven. Een nadeel aan deze benadering is dat hiermee alleen consequenties kunnen volgen als er in de exportsectoren arbeidsrechten geschonden worden. Volgens Panagariya (2003b) is slechts 5% van het totale aantal kinderen dat kinderarbeid verricht werkzaam in exporterende sectoren. Daarnaast worden fundamentele arbeidsrechten vooral geschonden in informele sectoren. Door deze maatregel worden dus lang niet alle rechten per direct nageleefd, het is echter wel een begin en kan door de lage inkomenslanden als compromis gezien worden. Er moet dan echter wel voorkomen worden dat bijvoorbeeld alle kinderarbeid zich verplaatst naar andere sectoren, waardoor de kinderarbeid nog niet afneemt.

Een andere optie is gebaseerd op het concept van “sociaal dumpen”. Een land dat een korte termijn voordeel behaalt door zwakkere arbeidsrechten, doet in principe hetzelfde als een land dat een exportsubsidie verstrekt. Deze optie bestaat uit een artikel naar het model van de bestaande GATT artikel IV over het dumpen van goederen en exportsubsidies.²⁸ Op basis hiervan kan een land dan importen weigeren. Deze maatregel is echter gevaarlijker met betrekking tot protectionisme, een land kan claimen dat er “sociaal dumpen” plaatsvindt, en zo haar eigen productie beschermen.

Een nieuw multilateraal verdrag, net als de TRIPS, dat onder de WTO valt is een andere optie. Een dergelijk verdrag geeft dan in de vorm van de fundamentele arbeidsrechten een minimum aan voor de arbeidsrechten, net als de TRIPS doet voor intellectueel eigendom. Landen kunnen dan zelf bepalen of ze nog sterkere arbeidsrechten handhaven of zich beperken tot het minimum. Het verdrag moet beginnen met dezelfde basisprincipes die te vinden zijn in GATT, GATS en TRIPS. Dat betekent een prominente plaats voor de non-discriminatie artikelen, over nationale behandeling²⁹ en meest begunstigde natie³⁰. Aangezien het doel is om de fundamentele arbeidsrechten te handhaven, zou het logisch zijn om de fundamentele conventies van de ILO, die deze rechten behandelen, in de artikelen van het verdrag op te nemen. In het TRIPS verdrag is dat op een soortgelijke wijze gedaan met de belangrijke internationale afspraken binnen de WIPO, die al bestond voor de WTO opgericht werd. Een dergelijk verdrag over de fundamentele arbeidsrechten kan dan, net als het TRIPS verdrag, niet

28 Article IV: “anti-dumping en countervailing duties”

29 De behandeling van nationale producenten moet gelijk zijn aan die van buitenlandse producenten.

30 Gelijke behandeling voor alle lidstaten van de WTO, concessies die een land aan één land doet, gelden voor alle WTO leden.

alleen de sectoren dekken die exporteren, maar alle sectoren (Brown, Deardorff en Stern, 1998). Dat is een groot voordeel aan deze optie. De invloed van het verdrag is vele malen groter.

Het onderbrengen van arbeidsrechten binnen de WTO vereist echter wel criteria die aangeven wanneer een arbeidsrecht geschonden is. Toezicht wordt dan noodzakelijk. Een variant op het TPRM, gericht op arbeidsrechten zou die taak kunnen vervullen.

Voordelen van de integratie van fundamentele arbeidsrechten binnen de WTO

Onder de aanname dat het gewenst is dat de fundamentele arbeidsrechten overal gerespecteerd worden, is het belangrijkste voordeel van het onderbrengen van de fundamentele arbeidsrechten binnen de WTO de macht van de WTO om het uitvoeren van haar regels af te dwingen. Deze macht is gebaseerd op het mogelijke opleggen van handelssancties. Door landen te dreigen en zo nodig te straffen met een handelssanctie is de kans groter dat ze de fundamentele arbeidsrechten zullen naleven dan in de huidige situatie onder de ILO. De ideale situatie ontstaat als de dreiging van handelssancties voldoende is om het naleven van de fundamentele arbeidsrechten af te dwingen. De effecten van het opleggen van handelssancties en de dreiging daarvan zal ik in een aparte paragraaf bespreken.

Arbeidsrechten laten behartigen binnen de WTO levert efficiëntere arbeidsrechten op (Brown, Deardorff en Stern, 2002). Impliciet blijkt uit dit argument dat landen zelf tot minder efficiënte arbeidsrechten komen en dat een internationale standaard dat kan verbeteren. Brown, Deardorff en Stern (2002) geven verschillende argumenten waarom nationale regeringen tot minder efficiënte uitkomsten komen, ook als deze democratisch en niet-corrump is. De eerste reden ligt op het politiek economisch vlak. Het beleid van een land wordt beïnvloed door conflicterende belangen, politiek en economisch. Door de WTO is de regering extern gebonden, zodat bepaalde belangengroepen niet teveel invloed krijgen³¹, wat ten koste van de efficiëntie zou gaan. Stel dat overheden wel in staat zijn om de arbeidsrechten te bepalen die nationaal gezien het meest efficiënt zijn, dan is dat globaal gezien niet het meest efficiënt. Nationale overheden nemen namelijk handelsbalanseffecten mee in hun afweging, terwijl deze globaal nul zijn.

Een ander argument om arbeidsrechten bij de WTO onder te brengen is het feit dat arbeidsrechten een substituut kunnen zijn van de onderhandelingen over markttoegang van de WTO (Brown, 2001). Deze situatie is voor lage inkomenslanden niet onwaarschijnlijk, zoals in hoofdstuk 3 besproken is. Multilaterale onderhandelingen over alleen tarieven, de huidige situatie in de WTO, leiden tot inefficiënte uitkomsten, namelijk een gedeeltelijke tariefverlaging en zwakkere arbeidsrechten (Bagwell en Staiger, 1998). Door de onderhandelingen over markttoegang te combineren met die over arbeidsrechten zullen er efficiënte onderhandelingen plaatsvinden. Zo wordt voorkomen dat landen die tarieven verlagen tegelijkertijd om hun handelsbalans op hetzelfde niveau te houden hun arbeidsrechten zwakker maken, zoals in de paragraaf over de ‘race to the bottom’ is uitgelegd.

³¹ Bijvoorbeeld, invloedrijke lobbies van producenten om voor hen gunstig beleid te maken, ten koste van de welvaart van consumenten, en van de totale welvaart.

Volgens Martin en Maskus (2001) is dit zelfs noodzakelijk om de legitimiteit van het huidige handelssysteem onder de WTO te waarborgen.

Een grotere organisatie, dat wil zeggen dat er over meer onderwerpen tegelijkertijd onderhandeld wordt tussen landen leidt tot efficiëntere uitkomsten en een hogere welvaart (Trachtman, 2002 en Brown, Deardorff en Stern, 2002). Onderhandelingen op een bepaald gebied kunnen vastlopen doordat landen geen wederzijdse concessies kunnen of willen doen. Binnen een grotere organisatie zijn er meer mogelijkheden om concessies op het ene gebied te doen in ruil voor een concessie van een onderhandelingspartner op een ander gebied, het linken van onderwerpen.³² Zogenaamde ‘pakketdeals’ kunnen zo plaatsvinden. De link met arbeidsrechten kan dan gemaakt worden binnen de WTO.

Nadelen van de integratie van fundamentele arbeidsrechten binnen de WTO

Het meest voor de hand liggende argument tegen het onderbrengen van arbeidsrechten binnen de WTO is dat arbeidsrechten geen directe relatie met handel hebben. Het zou een stuk logischer zijn om arbeidsrechten onder te brengen bij de organisatie die daar speciaal voor bedoeld is: de ILO.

Door arbeidsrechten in het WTO verdrag op te nemen probeert de WTO namelijk twee doelen te bereiken met één instrument (Panagariya, 2003b en Bhagwati, 2001). De WTO streeft naar liberalisatie van de handel en naar sterkere arbeidsrechten, met als drukmiddel handelssancties. De eerste Nobelprijswinnaar, Tinbergen, toonde echter al aan dat om succesvol te zijn, er minstens zoveel “instrumenten” gebruikt moeten worden als er “doelen” zijn. Dat is een argument om arbeidsrechten in een aparte institutie met eigen instrumenten onder te brengen.

Een groot nadeel van het linken van arbeidsrechten en handel is dat het proces van liberalisatie erdoor vertraagd kan worden (Brown, 2001). Door de onderhandelingen over liberalisatie en arbeidsrechten te koppelen zal er waarschijnlijk een minder geliberaliseerde markt ontstaan, maar sterkere arbeidsrechten dan in de situatie waarin er alleen onderhandeld wordt over markttoegang. Volgens Sutherland en Sewel (2000) hebben de pogingen om arbeidsrechten op de agenda te krijgen in Seattle de onderhandelingsmogelijkheden op een aantal andere belangrijke WTO gebieden sterk verkleind. Ook Limao (2002) komt tot de conclusie dat in het geval twee onderwerpen onafhankelijk zijn in de doelfunctie van een overheid het linken van deze twee onderwerpen leidt tot meer samenwerking op het ene gebied ten koste van het andere.

Het opleggen van handelssancties als straf bij het schenden van fundamentele arbeidsrechten heeft nadelen, het gaat ten koste van de liberalisatie, het hoofddoel van de WTO is tenslotte om

³² Binnen de WTO is in het verleden bewezen dat dit zeker positieve gevolgen heeft. Tijdens de Uruguay Ronde kon het TRIPS-verdrag ontstaan doordat de hoge inkomenslanden bereid waren om het MFA (Multi Fiber Arrangement) af te breken en toegang tot hun markten te geven voor textiel/kledingproducten aan de lage inkomenslanden. De lage inkomenslanden blokkeerden om die reden het verdrag over intellectueel eigendom niet. Zie voor meer informatie hierover Hoekman en Kostecki, 2001.

handelsstromen zo vrij mogelijk te laten verlopen. Daarnaast hebben opgelegde handelssancties niet altijd het juiste effect op de naleving van de fundamentele arbeidsrechten. Dat geldt ook voor de dreiging van handelssancties. Dat is belangrijk, want dan wordt door de dreiging en het straffen het doel alsnog niet bereikt. Daarom zullen de effecten en de dreiging van handelssancties in een aparte paragraaf besproken worden.

Dat Handelssancties niet altijd het gewenste resultaat hebben komt doordat het probleem niet bij de bron aangepakt wordt (Panagariya, 2003b). Aangenomen dat er sprake is van inefficiënte arbeidsrechten door de markt is het aanpakken daarvan met behulp van handelssancties als strafmaatregel een indirect middel. Doordat handelssancties het probleem niet bij de bron aanpakken verstoren ze de markt, aangezien een markt met vrijhandel economisch gezien het meest efficiënt is.

Bij de voorgaande argumenten ging ik er vanuit dat de handelssancties alleen gebruikt worden met het motief om de fundamentele arbeidsrechten na te laten leven. Dat hoeft echter niet altijd het geval te zijn, protectionisme kan ook een motief zijn. Dat is een groot gevaar van het gebruiken van handelssancties. In het verleden is gebleken dat GATT / WTO leden vaak toch hun eigen markten wilden beschermen, door bijvoorbeeld anti-dumping-aanklachten die leidden tot vrijwillige export beperkingen (vrijwillig quotum). De mogelijkheden tot protectionisme zullen ook in een aparte paragraaf beschreven worden, omdat dit het belangrijkste argument van de lage inkomenslanden is.

De gevolgen van het (mogelijke) uitoefenen van handelssancties

Op het moment dat een land niet de fundamentele arbeidsrechten handhaaft volgt uiteindelijk een handelssanctie als arbeidsrechten onder de WTO vallen. Het opleggen van deze sanctie beperkt zoals eerder gezegd de handelsstromen, tegen het doel van de WTO in. In deze paragraaf staat centraal of *handelssancties het naleven van de fundamentele arbeidsrechten positief beïnvloeden*. Hiervoor analyseer ik de effecten van het uitoefenen van handelssancties en of de dreiging van handelssancties voldoende is om het naleven van de fundamentele arbeidsrechten af te dwingen. Ik zal de vier arbeidsstandaards weer stuk voor stuk bespreken.

Vrij van dwangarbeid is het eerste fundamentele arbeidsrecht dat in hoofdstuk 2 besproken is. Het opleggen van een handelsboycot of een tarief instellen op importen uit landen die dit recht schenden zal consequenties op de wereldhandel en -welvaart hebben. Ik begin met de situatie waarin de exportsector intensief gebruik maakt van dwangarbeid. Een verbod op handel met het betreffende land of een tarief heeft in principe dezelfde gevolgen. Het leidt tot een vermindering van de productie van het product dat gemaakt werd voor de wereldmarkt door het betreffende land, enerzijds doordat het land wegvalt als aanbieder, anderzijds doordat het land minder aanbiedt door de lagere wereldprijs.³³

³³ Hierbij neem ik aan dat het land dat het tarief oplegt een groot land is, met invloed op de wereldprijs. *Door het opgelegde importtarief stijgt de prijs die voor het goed betaald moet worden door de consumenten in het gebied dat het tarief oplegt, met als gevolg een lagere vraag. Deze lagere vraag heeft een daling van de wereldprijs als gevolg.* Een boycot door een klein land heeft weinig zin, dan nemen andere landen het goed wel af van het geboycotte land, met een tarief verlaagt een klein land haar eigen welvaart, en de wereldprijs blijft ongewijzigd.

Het land dat de rechten geschonden heeft verliest dus (een deel van) haar exporten. Dat vermindert de globale welvaart. Er zijn minder mogelijkheden tot handel en door de handelssanctie produceert niet langer de meest efficiënte aanbieder. Het land dat het tarief oplegt consumeert nu minder efficiënt geproduceerde producten, met een hogere prijs,³⁴ maar ontvangt wel tariefopbrengsten, waardoor het welvaartseffect onduidelijk is. Het land dat het tarief opgelegd krijgt verliest veel welvaart doordat het minder exporteert, dus minder produceert, en tarieven moet betalen. Een handelsboycot verlaagt het welvaartsniveau van beide landen, er zijn dan namelijk geen tariefopbrengsten. Bij een boycot zijn de welvaartsverlagende effecten veel groter, de productie is nog minder efficiënt en wereldprijsratio verandert als het om een groot land gaat. *Door handelssancties neemt het gebruik van dwangarbeid dus af als de exportsector intensief gebruik maakt van dwangarbeid, het verlaagt echter de economische welvaart voor alle landen. Handelssancties hebben negatieve welvaartseffecten voor het land dat ze opgelegd krijgt. Zodra deze effecten groter zijn dan het positieve effect van het gebruik van dwangarbeid op het comparatief voordeel zal de dreiging van handelssancties voldoende zijn om het naleven van dit fundamentele arbeidsrecht af te dwingen.* Als dwangarbeid intensief wordt gebruikt in de sectoren die concurreren met de importen wordt dat doel echter niet bereikt. Bij een tarief of handelsboycot zal de productie in de sectoren die produceren voor de export afnemen, waardoor de productie in de overige sectoren, die niet exporteren juist zal toenemen,³⁵ terwijl ook hier de welvaart in de twee landen afneemt zoals hierboven beschreven door tarieven/boycots. *Als de met importen concurrerende sector gebruik maakt van dwangarbeid zullen handelssancties het gebruik van dwangarbeid alleen maar laten toenemen een extra verstoring is echter in de markt geïntroduceerd, met negatieve effecten op de economische welvaart en de andere sectoren. Of de dreiging van handelssancties in dit geval effectief is hangt af van de grootte van de verstoring in de andere sectoren. Op het moment dat deze verstoring groter is dan het voordeel dat het land heeft door dwangarbeid te gebruiken in de met importen concurrerende sectoren is de dreiging van een handelssanctie genoeg.*

Het volgende fundamentele recht is het *verbod op kinderarbeid*. Ook hier zal ik het effect van een handelssanctie of een tarief op het model uit hoofdstuk 2 bespreken. In dit geval maakt het niet uit of kinderarbeid intensief gebruikt wordt door de exporterende sector of door de andere sectoren. De mate waarin er kinderarbeid plaatsvindt hangt er namelijk vanaf of het loon van de ouders onder het bestaansminimum ligt. De sector waarin de ouders werkzaam zijn zou wel van invloed kunnen zijn, maar dat is niet met dit simpele vraag en aanbodmodel te verklaren.³⁶ De effecten van een tarief of boycot op de wereldmarkt zijn gelijk aan die bij dwangarbeid, de wereldprijs van het goed dat het land

³⁴ In het land dat het tarief oplegt stijgt de prijs van het goed, importen worden geïmporteerd tegen de wereldprijs + het tarief, de binnenlandse productie wordt ook tegen die prijs verkocht.

³⁵ Overeenkomstig met de Stolper-Samuelson Theorie (Stolper en Samuelson, 1941). Het gaat hier nog steeds over een groot land, met invloed op de wereldprijzen, dat het tarief oplegt.

³⁶ Daarvoor is echter informatie nodig over de waarschijnlijkheid dat lonen onder het bestaansminimum liggen in de export- of de met import concurrerende sector.

exporteert daalt, evenals de productie van het land. Dat heeft de bij dwangarbeid genoemde negatieve welvaartseffecten op beide landen. Het negatieve welvaartseffect van de lagere productie door het land dat getroffen wordt door de handelssanctie voor export is in dit geval echter belangrijker. De vraag naar arbeid daalt hierdoor. In het model van bijlage 4 zorgt dat bijvoorbeeld voor een verschuiving van D' naar D'' in figuur 2. Een tarief of boycot leidt hier tot een toename van kinderarbeid, doordat meer gezinnen onder het bestaansminimum komen door de lagere vraag naar arbeid³⁷. Van een boycot of tarief worden degenen die beschermd moesten worden nu juist de dupe, de welvaart van de kinderen zal dalen doordat er nog meer moeten werken. Ook wordt de economische welvaart van het land op de bij dwangarbeid beschreven manier negatieve manier beïnvloed. Ook deze effecten zijn bij een boycot sterker dan bij een tarief. *In het geval van kinderarbeid zal een handelssanctie het gebruik van kinderarbeid volgens dit model alleen maar laten toenemen, daarnaast daalt hier eveneens de economische welvaart in alle landen. Het dreigen met handelssancties heeft op het gebruik van kinderarbeid geen effect, aangezien het gebruik daarvan afhangt van het feit over of het inkomen van de ouders boven het bestaansminimum ligt.*

Het *recht op vereniging en collectief onderhandelen* wordt niet in alle landen gegarandeerd. Door een extra tarief te heffen of een boycot in te stellen wordt de markt echter alleen maar verder verstoord. Ik zal starten met de situatie waarin de sector die exporteert het recht op vereniging en collectief onderhandelen niet respecteert. Dit is wederom gebaseerd op Maskus (1997). In een arbeidsmarkt die competitief is, maar waar geen vakbonden bestaan, leidt een sanctie tot een lagere productie. De exporten nemen namelijk af door de lagere wereldprijs, als gevolg van het tarief, zoals bij dwangarbeid beschreven is. Wederom gaan dezelfde welvaartsvoordelen van handel verloren. Door de lagere productie neemt de vraag naar arbeid af, lagere lonen en minder werkgelegenheid zijn het gevolg. *Een handelssanctie verlaagt hier de welvaart en werkgelegenheid* dus, de effecten van een boycot zijn ook hier sterker dan van een tarief. *De dreiging van handelssancties leidt tot het naleven van dit fundamentele recht als de verstoringen groter zijn dan het verlies van comparatieve voordelen, net als bij dwangarbeid.* In een inefficiënte arbeidsmarkt, waar de vrager van arbeid zich in een monopsoniepositie bevindt, leiden handelssancties ook tot extra verstoringen. Wederom leidt een tarief of een boycot tot een lagere productie door de gedaalde wereldprijs, waardoor de vraag naar arbeid zal afnemen. Aangezien de producent monopsoniekracht heeft zal dat afgewenteld worden op de arbeiders, de lonen zullen dalen en de werkgelegenheid daalt. *Handelssancties om het naleven van het fundamentele recht van vereniging en collectief onderhandelen na te leven hebben dus ook in een inefficiënte arbeidsmarkt een welvaartverlagend effect, er wordt een extra verstoring aan de markt toegevoegd. De dreiging van handelssancties en de bijbehorende verstoringen zal bij het recht op vereniging en collectief onderhandelen een positieve invloed hebben op het naleven van deze rechten.*

³⁷ Hierbij ga ik niet direct in op de vraag of er dan wel vraag is naar arbeid van kinderen. Kinderarbeid is namelijk geen direct substituuut voor arbeid van volwassenen. Bepaalde takken zijn geschikter of ongeschikter voor kinderarbeid en de lonen liggen anders. Daarnaast komen kinderen vaker terecht in de informele sector.

Een land zal de verstoring van de sanctie willen voorkomen en heeft er zelf baat bij om dit fundamentele recht na te leven. Op het moment dat het fundamentele recht van vereniging en collectief onderhandelen geschonden wordt in de overige sectoren, die concurreren met importen, hebben handelssancties eveneens een negatief effect. In de exportsector worden welvaartsverlagende verstoringen geïntroduceerd. De positie van werknemers in de monopsoniesector verzwakt verder doordat er daar nu meer vraag naar arbeid is, waardoor de werkgelegenheid en lonen dalen. Handelssancties hebben in een inefficiënte markt altijd een welvaartverlagend effect, de dreiging van handelssancties leidt tot het eerder naleven van de fundamentele rechten.

Geen discriminatie op de arbeidsmarkt is het laatste fundamentele arbeidsrecht. In het partiële evenwichtsmodel dat in hoofdstuk 2 besproken is, gebaseerd op Martin en Maskus (2001), waarbij de discriminatie plaatsvindt in de exporterende sector zou een tarief of een boycot een dalende vraag naar arbeid van vrouwen tot gevolg hebben. Dat heeft zolang het evenwicht boven het maximumloon blijft geen invloed op de welvaart van de vrouwen, er was tenslotte al een vraagoverschot, zodra het eronder komt heeft het tarief / boycot een negatieve invloed. De lonen van vrouwen dalen nog verder, de discriminatie neemt toe, waardoor het arbeidsaanbod van vrouwen verder daalt. Dat maakt de productie nog minder efficiënt, wat ten koste gaat van de welvaart. Bovendien gaan de bij dwangarbeid beschreven voordelen van handel (de meest efficiënte producent) verloren. In het algemene evenwichtsmodel is het gevolg van een tarief of boycot afhankelijk van of de exporterende sector intensief gebruik maakt van mannen of vrouwen. Als de exporterende sector intensief produceert met de arbeid van vrouwen zullen door het tarief alle lonen van vrouwen dalen. Hierdoor daalt de welvaart van vrouwen nog verder. De vraag naar arbeid neemt dan namelijk af in deze sector door de lagere productie als gevolg van een tarief of boycot. Als de exportsector intensief gebruik maakt van de arbeid van mannen kan er een opwaartse druk op de lonen van vrouwen ontstaan, doordat de prijzen van de geproduceerde goederen in sector waarin zij intensief aan het werk zijn relatief stijgen. Er is dan echter sprake van een lager loon voor mannen, als gevolg van het tarief, een extra verstoring in de markt, die de verstoring van de discriminatie van vrouwen niet op hoeft te heffen. Daarnaast treedt het bij dwangarbeid beschreven welvaartsverlies door de minder efficiënte productie op. Het opleggen van handelssancties om de discriminatie van vrouwen te stoppen werkt altijd welvaartverlagend voor alle landen doordat de voordelen van handel verloren gaan. Als vrouwen vooral in de exportsector werken heeft een sanctie een negatief effect op de lonen en werkgelegenheid van vrouwen, zodra ze in de importconcurrerende sector werken kan een handelssanctie wel een deel van de discriminatie opheffen. De dreiging van handelssancties zal ook in dit geval leiden tot eerder naleven van dit fundamentele arbeidsrecht dan zonder deze dreiging. Handelssancties leiden tot meer verstoringen in de markt van het land dat ze opgelegd krijgt. Door discriminatie op de arbeidsmarkt te verbieden worden die vermeden en verloopt de productie efficiënter dan in de situatie waarin er discriminatie plaatsvindt.

Het mechanisme waarbij de dreiging van handelssancties leidt tot het naleven van de sterkere arbeidsrechten werkt niet alleen tussen de verschillende landen (Charnovitz, 2001). Private spelers in de markt van het land dat de sanctie opgelegd krijgt worden namelijk bedreigd. Gevolg is dat deze groepen zullen lobbyen bij hun nationale regering om in dit geval de sterkere arbeidsrechten te laten naleven. Lobbyen is in de belangrijke handelsnaties een deel van het democratische proces en wordt gezien als een bruikbaar middel om informatie te verkrijgen (Hoekman en Kostecki, 2001). Bij de voorgaande analyse ben ik uit gegaan van de situatie waarin de kracht om te lobbyen bij een nationale regering voor de verschillende groepen gelijk is. Het is echter mogelijk dat er een situatie bestaat waarin de exporterende sectoren meer invloed hebben, of juist de met import concurrerende sectoren. De exporterende sectoren worden bedreigd door de sancties, deze sectoren zullen lobbyen voor het naleven van de fundamentele arbeidsrechten. De met importen concurrerende sectoren niet, zij worden niet bedreigd door de sancties. De invloed van de lobby van een sector hangt af van de grootte van de sector, omdat de economische winst proportioneel is aan de productiegrootte van een industrie (Brown, Deardorff en Stern, 2002). *Een grote met importen concurrerende productiesector kan op deze manier leiden tot het minder snel naleven van de fundamentele arbeidsrechten. Een grote exportsector kan het naleven van deze rechten juist bevorderen onder de dreiging van handelssancties. De effectiviteit van de dreiging van handelssancties is hierdoor voor elk land verschillend en hangt af van de grootte van de verschillende sectoren.*

Protectionisme

In de Singapore Declaratie van de Ministeriële Conferentie in 1996 is specifiek opgenomen dat de WTO het gebruik van arbeidsrechten voor protectionistische doelen verwerpt en dat comparatieve voordelen van landen, vooral van de lage inkomenslanden, op geen enkele manier tenietgedaan mogen worden. Dat is juist waar de lage inkomenslanden voor vrezen en waarom ze tegen arbeidsrechten binnen de WTO zijn volgens Baldwin (2004).

De angst voor protectionisme door arbeidsrechten is gebaseerd op het feit dat handelssancties gebruikt mogen worden om het naleven van de fundamentele arbeidsrechten af te dwingen. Landen kunnen dus hun markt sluiten op grond van een reden die niet direct in handel ligt, maar in arbeidsrechten. In de hoge inkomenslanden worden over het algemeen relatief sterke arbeidsrechten nageleefd. Lage inkomenslanden zijn bang dat hoge inkomenslanden hier gebruik van zullen maken, door geen markttoegang te verlenen voor importen geproduceerd met zwakkere arbeidsrechten, zoals in veel lage inkomenslanden het geval is. De fundamentele arbeidsrechten kunnen zo protectionistisch werken, aangezien niet alle lage inkomenslanden hieraan voldoen. Daarnaast is dat ook niet altijd mogelijk op de korte termijn. Hoge inkomenslanden zijn op deze manier in staat om hun markt te sluiten voor veel lage inkomenslanden en hun binnenlandse producenten te beschermen. Volgens Panagariya (2003b) heeft de heersende politieke economie in hoge inkomenslanden geleid tot zulke sterke arbeidsrechten op bepaalde gebieden, dat de nationale bedrijven alleen kunnen overleven met

behulp van protectie. Dat geeft aan dat de angst voor protectie niet helemaal ongegrond is. De binnenlandse bedrijven zullen daarom lobbyen bij hun regeringen voor ‘protectie’. Op het moment dat een regering deze belangen zwaar genoeg laat wegen kan het de markt proberen te beschermen. Via de arbeidsrechten wordt zo een manier geboden. Daarom is toezicht op handelssancties en het wel of niet schenden van de fundamentele arbeidsrechten erg belangrijk. Dat zou kunnen gebeuren door een mechanisme dat lijkt op het TPRM, gericht op arbeidsrechten. Protectionistische acties vertragen de liberalisatie van de wereldhandel en verslechteren de welvaart, doordat de voordelen van vrije handel verloren gaan.³⁸ Dat is de reden dat de WTO ze wil voorkomen.

Conclusie

In hoofdstuk 1 heb ik de fundamentele arbeidsrechten gedefinieerd en omschreven. De twee globale instituties die een rol spelen op dit gebied zijn de ILO en de WTO. De ILO en WTO worden op een andere manier bestuurd, hebben niet dezelfde doelen en verschillende middelen om hun verdragen af te dwingen. De WTO is de institutie met de meeste macht op dat punt, door het gebruik van handelssancties. Arbeidsrechten hebben in de WTO sinds de oprichting een rol gespeeld, hoge inkomenslanden hebben tevergeefs geprobeerd om ze op de agenda van een onderhandelingsronde te krijgen, met veel weerstand van de lage inkomenslanden als gevolg.

De twee belangrijkste argumenten voor landen om te vragen om internationale fundamentele arbeidsrechten zijn het humanitaire argument en het argument over een oneerlijk ‘comparatief voordeel van landen met zwakkere arbeidsrechten. Het humanitaire argument is gebaseerd op het feit dat alle mensen recht hebben op bepaalde basisrechten. De fundamentele arbeidsrechten vallen daaronder. De vraag uit de hoge inkomenslanden is daarom vooral op altruïstische beweegredenen gegrond. Op basis van dit argument zouden naar mijn mening fundamentele arbeidsrechten overal nageleefd moeten worden. Het volgende argument, over oneerlijke comparatieve voordelen is gebaseerd op de stelling dat landen hun comparatieve voordelen kunnen vergroten door de fundamentele arbeidsrechten niet na te leven. Dat klopt maar gedeeltelijk. Dwangarbeid is in staat het comparatieve voordeel van een laag inkomensland te vergroten. Voor kinderarbeid geldt dat echter slechts op de korte termijn. Op de lange termijn verkleint het gebruik van kinderarbeid een comparatief voordeel. Of het recht op vereniging en collectief onderhandelen een comparatief voordeel vergroot hangt af van de situatie in de arbeidsmarkt en de doelen van de vakbonden. In een efficiënte arbeidsmarkt is dat mogelijk. In een inefficiënte arbeidsmarkt met een monopsoniepositie voor de vrager naar arbeid is het waarschijnlijker dat het naleven van de fundamentele arbeidsrechten een comparatief voordeel juist vergroot. Deze situatie is de meest waarschijnlijke in lage inkomenslanden. Discriminatie op de arbeidsmarkt verkleint een comparatief voordeel. Internationale fundamentele arbeidsrechten zouden ‘oneerlijke’ comparatieve voordelen moeten voorkomen. Het schenden van de fundamentele arbeidsrechten levert lage inkomenslanden echter geen extra voordeel

³⁸ Zie hoofdstuk 2 en in hoofdstuk 4 de paragraaf over handelssancties

op, eerder nadelen, uitgezonderd dwangarbeid. Het argument om een oneerlijk voordeel van ontwikkelingslanden te voorkomen gaat dus niet op. Arbeidsrechten werken, uitgezonderd het verbod op dwangarbeid, efficiëntie- en welvaartverhogend voor de lage inkomenslanden en hebben een positieve invloed op de globale welvaart, dat is een belangrijk argument om internationale fundamentele arbeidsrechten na te leven. Empirische onderzoeken naar de invloed van arbeidsrechten op een comparatief voordeel van een land zijn niet eenduidig in hun uitkomsten.

Het plaatsvinden van een ‘race to the bottom’ is onwaarschijnlijk in hoge inkomenslanden. Preferenties, binnenlandse onderhandelingen en de competitiviteit van de markten spelen een grote rol. Daarnaast zijn de eigendomsrechten op de gedane marktconcessies in WTO onderhandelingen sterker. Onder de aanname dat op de korte termijn het niet naleven van de fundamentele arbeidsrechten competitiviteitsvoordelen oplevert is er een kans op een onderlinge ‘race to the bottom’ tussen de lage inkomenslanden. Dat kan gebeuren als deze landen in staat zijn elkaar te beïnvloeden en er geen sprake is van competitieve binnenlandse markten. Internationale fundamentele arbeidsrechten zouden deze competitie tot het laagst mogelijke niveau van arbeidsrechten kunnen voorkomen. Dat pleit voor internationale arbeidsrechten. Er zijn geen overtuigende empirische bewijzen gevonden voor een ‘race to the bottom’, het onderzoek is echter nog beperkt op dit gebied.

De inmenging van de WTO op het gebied van arbeid is een gevolg van de bestaande situatie met de zwakke ILO als belangrijkste institutie. Arbeidsrechten kunnen op verschillende manieren in de WTO geïntegreerd worden. De optie van een multilateraal verdrag met een gelijke opzet als het TRIPS verdrag heeft mijn voorkeur. Dat leidt tot de grootste invloed en macht om het naleven van de fundamentele arbeidsrechten af te dwingen.

De belangrijkste reden om de fundamentele arbeidsrechten onder te brengen bij de WTO is de macht van de WTO om handelssancties op te leggen. De ILO heeft zulke sterke machtsmiddelen niet. De arbeidsrechten die ontstaan zijn ook efficiënter en de kans op een verdrag is groter door de grootte van de organisatie. Door de mogelijkheid om arbeidsrechten te gebruiken als substituuut voor het sluiten van markttoegang voor importen zijn fundamentele arbeidsrechten belangrijk om het huidige handelssysteem dat rust op de WTO in stand te houden.

Er zijn echter grote bezwaren, die juist ontstaan uit het belangrijkste argument van voorstanders: de handelssancties. Deze vertragen de liberalisatie, evenals gezamenlijke onderhandelingen doen. Het uitoefenen van handelssancties heeft daarnaast niet altijd het gewenste effect op het naleven van de fundamentele arbeidsrechten. Voor de dreiging van het uitoefenen van handelssancties geldt hetzelfde. Dwangarbeid neemt door handelssancties af als het in de exporterende sector intensief gebruikt wordt, als dat niet het geval is neemt het echter toe. Kinderarbeid zal altijd toenemen door het gebruik van sancties, doordat de productie van het land afneemt, met als gevolg meer kinderen die moeten werken om gezinnen in leven te houden. Handelssancties met als doel het recht op vereniging en collectief onderhandelen af te dwingen bereiken dat doel ook niet: een extra verstoring wordt in de markt gezet,

met als gevolg dat de welvaart van de werknemers nog verder afneemt. Voor discriminatie in de arbeidsmarkt geldt hetzelfde, het helpt niet, de lonen en werkgelegenheid gaan nog verder omlaag voor de betreffende groep. Uitzonderd de situatie waarin de gediscrimineerde groep intensief gebruikt wordt door de met importen concurrerende sector, dan ontstaan er echter verstoringen in de exportsector die daar de welvaart en efficiëntie beperken. De dreiging van handelssancties zorgt er bij het recht op vereniging en collectief onderhandelen en het verbod op discriminatie voor dat deze rechten eerder gehandhaafd worden. Voor kinderarbeid geldt dat niet, voor dwangarbeid hangt het af van de grootte van het comparatieve voordeel dat verkregen wordt door dwangarbeid te gebruiken. De grootte van de verschillende sectoren bepaalt de effectiviteit van de dreiging van handelssancties. Daarnaast wordt met het gebruik van handelssancties het probleem niet bij de bron aangepakt en wordt er geprobeerd om met één instrument twee doelen te bereiken. Het gebruik van handelssancties creëert ook angst voor protectionisme. Landen proberen dan hun eigen producenten te beschermen, in dit geval door bepaalde arbeidsrechten te eisen. De lage inkomenslanden zijn bang dat hoge inkomenslanden zo proberen hun markt te sluiten. Daar moet door middel van een goed controlemechanisme voor gewaakt worden.

Tot slot concludeer ik dat internationale arbeidsrechten een globaal efficiëntie- en welvaartsverhogend effect hebben, in plaats van dat ze lage inkomenslanden een oneerlijk comparatief voordeel geven. Een ‘race to the bottom’ kan onder bepaalde omstandigheden plaatsvinden tussen lage inkomenslanden. Internationale fundamentele arbeidsrechten zijn dus zeker wenselijk. De link met handel heeft naast voordelen ook grote nadelen. De liberalisering van de handel wordt geschaad. Het uitvoeren van handelssancties heeft in de meeste gevallen niet het gewenste effect op het naleven van de rechten. Het functioneert zo alleen als straf, met een welvaarts- en efficiëntieverlagend effect op alle landen. De dreiging van handelssancties heeft echter een positief effect op het naleven van de fundamentele rechten, uitzonderd kinderarbeid. Een link met de WTO is dus wenselijk voor de andere drie fundamentele rechten, als de dreiging van sancties voldoende is om het na leven van deze rechten af te dwingen. Op het gebied van het kinderarbeid is de link echter niet wenselijk. Hetzelfde geldt voor de andere drie als het uitvoeren van handelssancties een regelmatig terugkerend fenomeen is, aangezien dat ten koste gaat van het doel van de WTO en fundamentele arbeidsrechten vaak daarna alsnog niet nageleefd worden. Door samenwerking met de ILO moet in ieder geval voorkomen worden dat door arbeidsrechten de binnen de WTO gedane marktconcessies aangetast worden. Het naleven van de fundamentele arbeidsrechten kan ook met andere methoden bereikt worden, zoals productlabels, subsidies of onderwijsprogramma’s. Dat heb ik echter niet onderzocht in deze thesis.

Literatuurlijst

- Bagwell, Kyle and Staiger, Robert W. 1998. “The simple economics of labor standards and the GATT”. NBER working paper. National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Bagwell, Kyle and Staiger, Robert W. 2001. “The WTO as a Mechanism for Securing Market Access Property Rights: Implications for Global Labor and Environmental Issues”. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 15, No. 3 (Summer, 2001), pp. 69-88
- Bagwell, Kyle, Mavroidis, Petros C. Staiger, Robert W. 2002. “It’s a Question of Market Access”. *The American Journal of International Law*, Vol. 96, No. 1, (Jan., 2002), pp. 56-76 Published by: American Society of International Law.
- Baldwin, Robert E. 2004. “Key Challenges Facing the WTO”. In: Moore, Mike. 2004. “Doha and Beyond: The Future of the Multilateral Trading System”. Cambridge University Press.
- Basu, Kaushik. 1999a. “Child Labor: Cause, Consequence, and Cure, with Remarks on International Labor Standards”. *Journal of Economic Literature*, Vol. 37, No. 3, (Sep., 1999), pp. 1083-1119. Published by: American Economic Association
- Basu, Kaushik. 1999b. “International labor standards and child labor”. *Challenge*; Sep/Oct 1999; 42, 5; ABI/INFORM Global pg. 80
- Basu, Kaushik. 2004. “Child labor and the Law: Notes on Possible Pathologies”. Discussion Paper Number 2052, Harvard Institute of Economic Research. Cambridge, Massachusetts
- Basu, Kaushik. 2005. “Global Labour Standards and Local Freedoms”. In: UNU-WIDER (ed.), *WIDER Perspectives on Global Development*, Palgrave Macmillan, 2005.
- Bhagwati, Jagdish. 2001. “After Seattle: Free Trade and the WTO. International Affairs” (*Royal Institute of International Affairs* 1944), Vol. 77, No. 1, (Jan., 2001), pp. 15-29 Published by: Blackwell Publishing on behalf of the Royal Institute of International Affairs
- Block, Richard, N. Roberts, Karen; Ozeki, Cynthia and Roomkin, Myron J. 2001. “Models of International Labor Standards”. *Industrial Relations* Volume 40 Issue 2 Page 258-292, April 2001
- Brown, D. K. 2000. “International Trade and Core Labour Standards: A Survey of the Recent Literature”, OECD, Labour Market and Social Policy Occasional Papers, No. 43, OECD Publishing.
- Brown, D. K., Deardorff, A. V., & Stern, R. M. 1998. “Trade and labor standards”. *Open Economies Review*, 9, 171–194
- Brown, Drusilla K. 2001. “Labor Standards: Where Do They Belong on the International Trade Agenda?” *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 15, No. 3, (Summer, 2001), pp. 89-112. American Economic Association
- Brown, Drusilla K. Deardorff, Alan V. and Stern, Robert M. 2002. “Pros and Cons of Linking Trade and Labor Standards”. School of Public Policy. The University of Michigan. Discussion Paper No. 477

- Busse, Matthias. 2002. “Do Labor Standards Affect Comparative Advantage in Developing Countries?” *World Development* Vol. 30, No. 11, pp. 1921–1932, Elsevier Science Ltd
- Charnovitz, Steve. 2001. “Rethinking WTO Trade Sanctions”. *American Journal of International Law* (2001), volume 95 , issue 4 , p. 792-832.
- Corden, W. Max en Findlay, Ronald. 1975. “Urban Unemployment, Intersectoral Capital Mobility and Development Policy”. *Economica*, New Series, Vol. 42, No. 165 (Feb., 1975), pp. 59-78.
- EU. Ongedateerd. Website regelgeving / beleid EU: <http://europa.eu/scadplus/>
- Hoekman, Bernard M. and Mavroidis, Petros C. 2007. “The World Trade Organization: Law, economics, and policies”. Routledge. Abingdon.
- Hoekman, Bernard M. and Michel M. Kostecki. “The Political Economy of the World Trading System The WTO and Beyond”. 2001. Oxford University Press.
- Howse, Robert en Langille, Brian A. met Burda, Julien. 2006. “The World Trade Organization and Labour Rights: Man Bites Dog”. In: Leary. V.A. and Warner D. 2006. “Social Issues, Globalisation and International Institutions”. Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.
- ILO. 1998. “International Labour Standards, a workers’ manual”. Geneva, International Labour Office.
- ILO. 2007. “The ILO at a glance”. Department of Communication and Public Information ILO, Geneva.
- ILO. Ongedateerd. Website ILO: www.ilo.org
- Keresztesi, Nicholas. 2004. “Linking Labour Rights and International trade”. In: Irish, Maureen. 2004. “The Auto Pact: Investment, Labour and the WTO”. Kluwer Law International. The Hague / London / New York
- Limao, Nuno. 2002. “Trade Policy, Cross-border Externalities and Lobbies: Do Linked Agreements Enforce More Cooperative Outcomes?” University of Maryland, January 2002.
- Mah, J. S., 1997. “Core Labor Standards and Export Performance in Developing Countries.” *World Economy* 20, no. 6 (September), pp. 773-785.
- Marrewijk, C. 2007. “International Economics, theory application and policy”. Oxford University Press, Oxford.
- Martin, Will and Maskus, Keith E. 2001. “Core Labor Standards and Competitiveness: Implications for Global Trade Policy”. *Review of International Economics*, 9(2), 317-328, 2001.
- Maskus, Keith E. “Should Core Labor Standards Be Imposed through International Trade Policy”. 1997. Policy Research Working paper 1817, World Bank.
- Palley, Thomas I. 2004. “The economic case for international labour standards”. *Cambridge Journal of Economics* 28:21-36 (2004) Cambridge Political Economy Society
- Panagariya, Arvind. 2003a. “Labor Standards and Trade Sanctions: Right End Wrong Means”. Original version of the paper is presented at the conference, “Towards An Agenda for Research on

- International Economic Integration and Labor Markets”, January 15-16, 2001, East-West Center, Hawaii
- Panagariya, Arvind. 2003b. “Trade Labour Link: A Post Seattle Analysis”. In Drabek, Zdenek, *Globalization under Threat*, Cheltenham, U.K.: Edward Elgar 101-123
- Portes, Alejandro. 1994. “By-Passing the Rules: The Dialectics of Labour Standards and Informalization in Less-Developed countries.” In *International Labour Standards and Economic Interdependence*, ed. Werner Sengenberger and Dunhcan Campbell (Geneva: International Institute for Labour Studies, 1994)
- Reed, Austina en Yates, Charlotte. 2004. “The ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at work”. In: Irish, Maureen. 2004. “The Auto Pact: Investment, Labour and the WTO”. Kluwer Law International. The Hague / London / New York
- Rodrik, D. 1996. “Labor Standards in International Trade: Do They Matter and What Do We Do About Them.” In: “Emerging Agenda For Global Trade: High States for Developing Countries”, edited by Robert Z. Lawrence, Dani Rodrik and John Whalley. Overseas Development Council Essay No. 20, Washington, D.C.: Johns Hopkins University Press.
- Rybczynski, T.M. 1955. “Factor endowments and relative commodity prices”. *Economica* 22: 336-41.
- Stolper, W.F. and P.A. Samuelson (1941). “Protection and Real Wages”. *Review of Economic Studies*, 9: 58-73
- Sutherland, Peter and Sewel, Johnl. “Challenges facing the WTO and policies to address global governance”. 2000. Paper
- Swinnerton, Kenneth ,A. 1997. “An Essay on Economic Efficiency and Core Labour Standards”. *The World Economy* 20 (1) , 73–86 doi:10.1111/1467-9701.00058
- Trachtman, Joel P. 2002. “Institutional Linkage: Transcending ‘Trade and ...’” *The American Journal of International Law*, Vol. 96, No. 1, (Jan., 2002), pp. 77-93 Published by: American Society of International Law
- WTO. 2001. “Trade and Labour Standards: a difficult issue for many WTO member governments” In: WTO. 2001. “Doha WTO Ministerial 2001: Briefing Notes. www.wto.org
- WTO. 2007. “The World Trade Organization”. Information and Media Relations Division (IMRD). www.wto.org.
- WTO. Ongedateerd. Website WTO: www.wto.org

Bijlagen

Bijlage 1

Tabel 1: Verschillende soorten arbeidsrechten

	Type	Voorbeelden
1	Basisrechten	Rechten tegen onvrijwillige dienstverlening
		Rechten tegen fysieke dwang
		Rechten tegen discriminatie
		Rechten tegen uitbuiting van kinderarbeid
2	Burgerrechten	Recht op vrije vereniging
		Recht op collectieve vertegenwoordiging
		Recht op vrij uiten van misstanden
3	Overlevingsrechten	Recht op een bestaansloon
		Recht op volledige informatie over risico's van werkvoorwaarden
		Recht op compensatie na een ongeluk
		Recht op een gelimiteerd aantal uren werk / werkweek
4	Veiligheidsrechten	Rechten tegen willekeurig ontslag
		Recht op pensioen
		Recht op nabestaandenuitkering

Bron: gebaseerd op Portes(1994) en Maskus (1997)

Tabel 2: de Fundamentele Conventies

Onderwerp	Conventie		Jaar
Vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen	87	Vrijheid van vereniging en de bescherming de rechten om als groep te organiseren conventie	1948
	98	Het recht om te organiseren en collectief onderhandelen conventie	1949
Dwangarbeid	29	Dwangarbeidconventie	1930
	105	Afschaffing van dwangarbeid conventie	1957
Discriminatie	100	Gelijke beloningsconventie	1951
	111	discriminatie (beroep) conventie	1958
Kinderarbeid	138	Minimumleeftijdconventie	1973
	182	conventie over de ergste vormen van kinderarbeid	1999

Bron: ILO (ongedateerd)

Bijlage 2

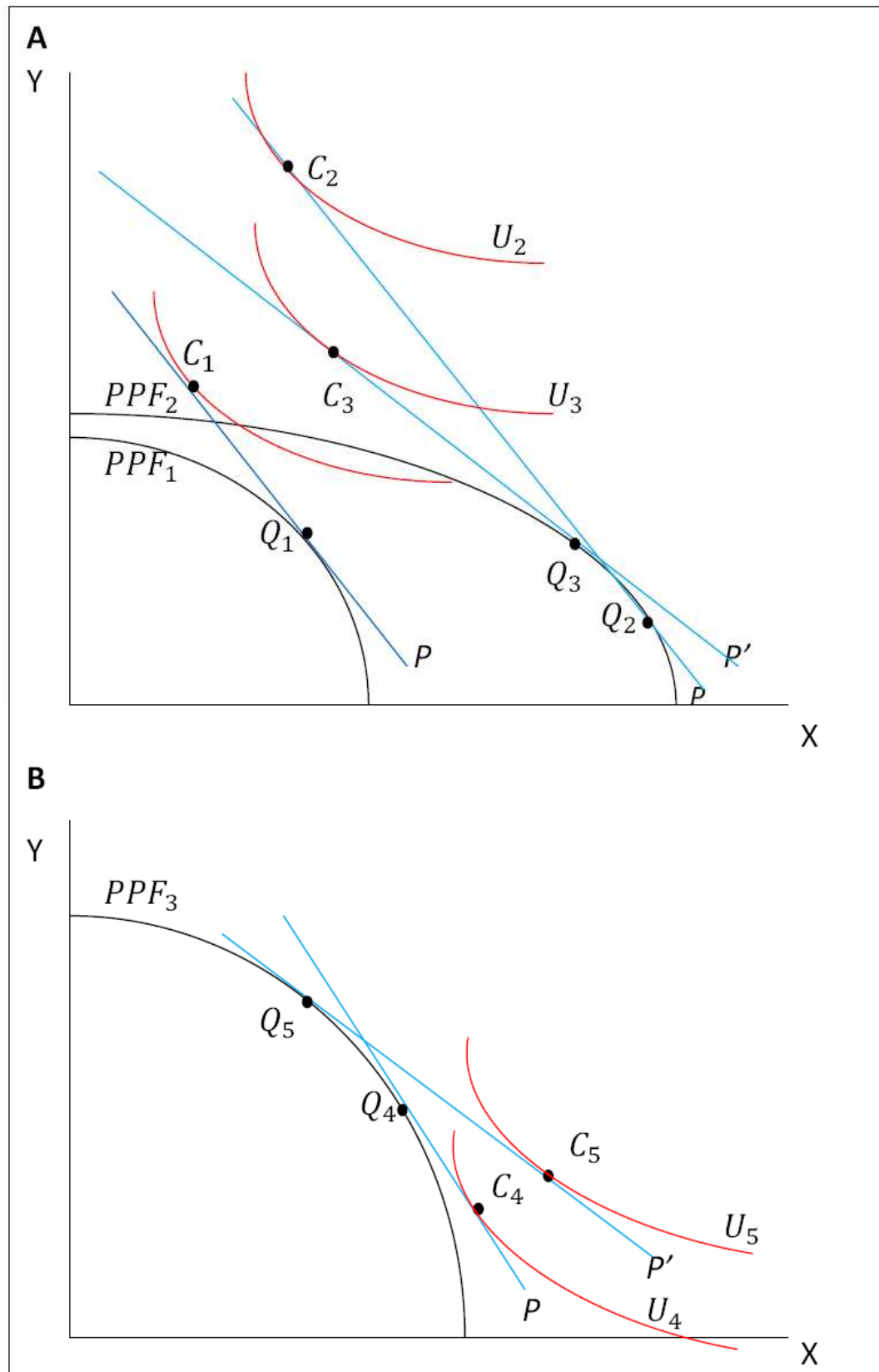
Tabel 3: Ratificatie van de Fundamentele ILO Conventies

Country	Freedom of association and collective bargaining		Elimination of forced and compulsory labour		Elimination of discrimination in respect of employment and occupation		Abolition of child labour	
	<u>Conv. 87</u>	<u>Conv. 98</u>	<u>Conv. 29</u>	<u>Conv. 105</u>	<u>Conv. 100</u>	<u>Conv. 111</u>	<u>Conv. 138</u>	<u>Conv. 182</u>
Total of 181	148	158	172	170	164	166	150	165
Africa (53)	48	52	53	53	50	53	46	49
Americas (35)	33	32	33	35	33	33	29	34
Asia (42)	17	23	35	31	30	29	26	33
Europe (51)	50	51	51	51	51	51	49	49

Bron: www.ilo.org, from ILOLEX at 22 hours on 20. 5. 2008

Bijlage 3

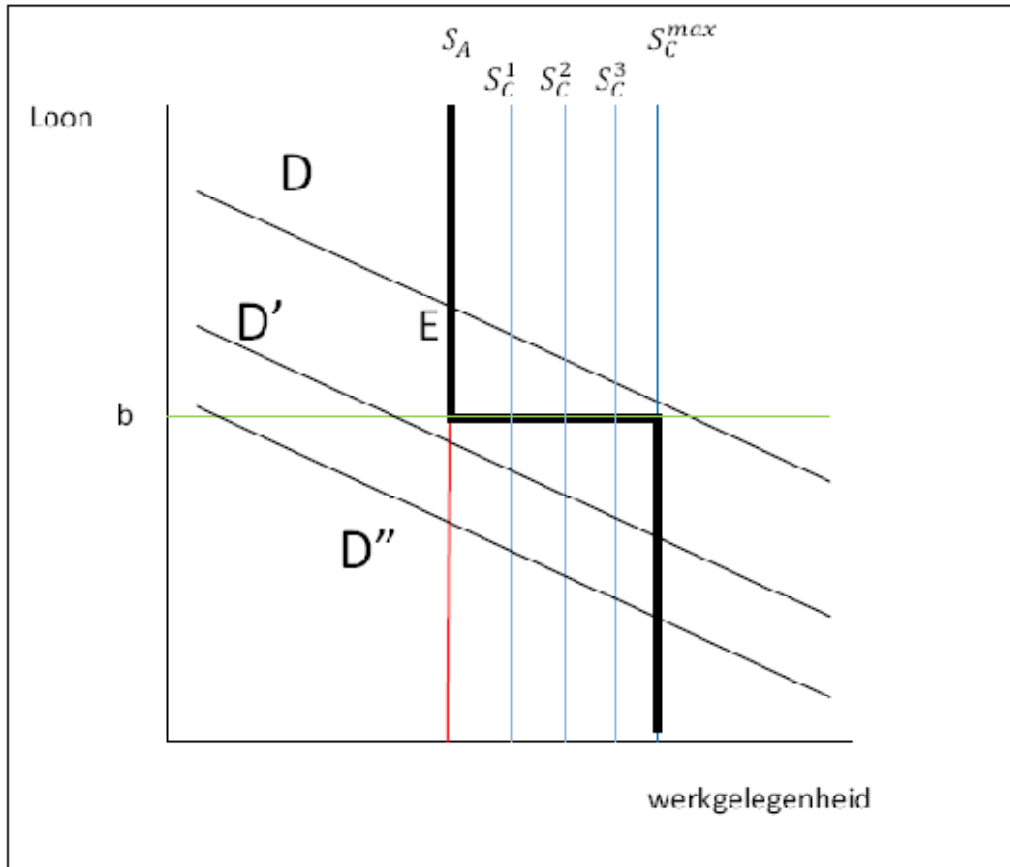
Figuur 1: Comparatief voordeel en arbeidsrechten, (a) landengroep L, (b) landengroep H

Gebaseerd op: Busse, Matthias. 2002. "Do Labor Standards Affect Comparative Advantage in Developing Countries?" Figure 1. World Development Vol. 30, No. 11, pp. 1921–1932, Elsevier Science Ltd.

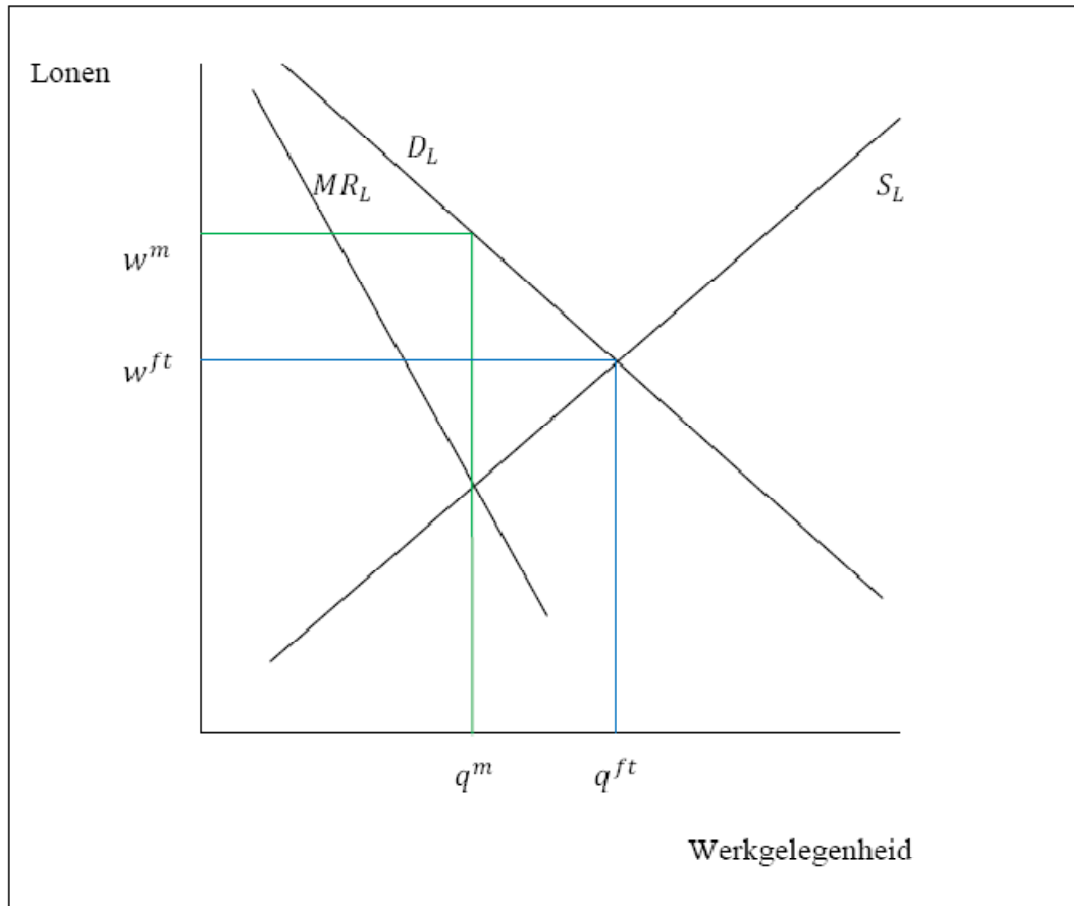
Bijlage 4

Figuur 2: De (volwassenen)arbeidsmarkt, met daarin het aanbod van kinderarbeid

Bijlage 5:

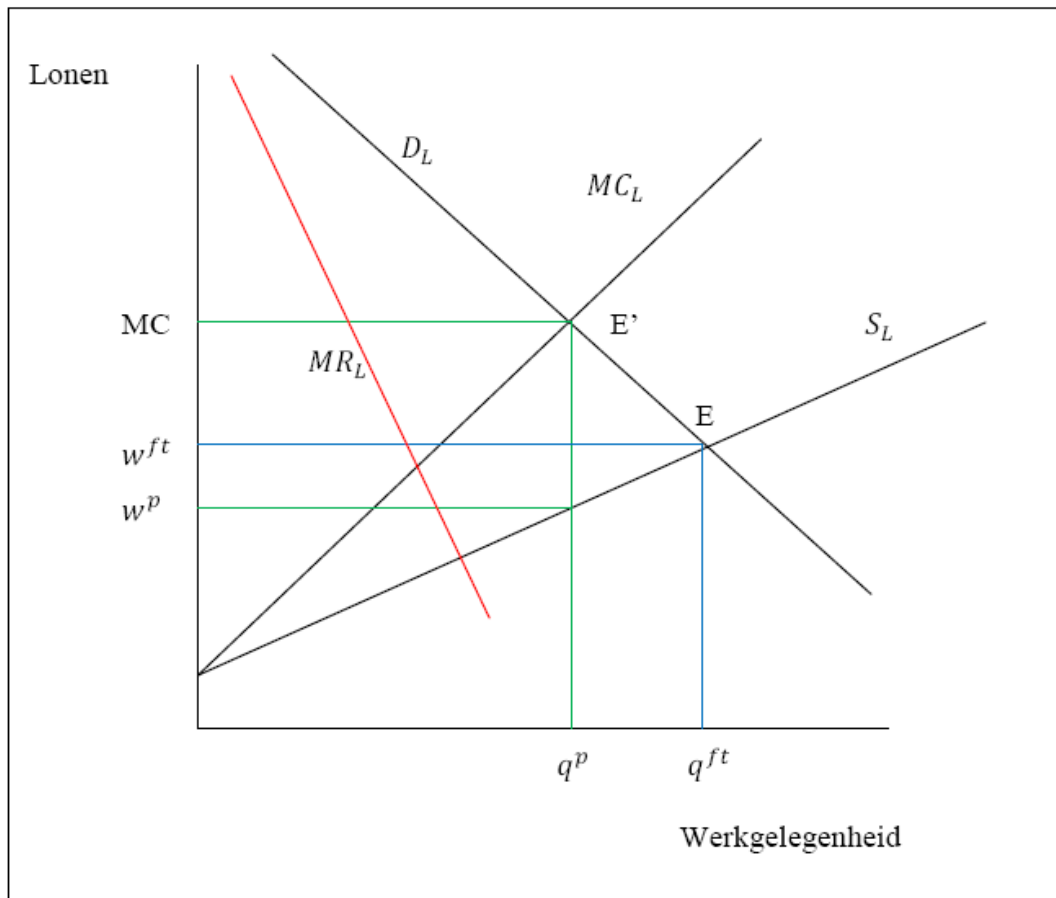
Figuur 3: Een monopoliepositie in de arbeidsmarkt voor de werknemers

Gebaseerd op Martin en Maskus (2001)

Bijlage 6

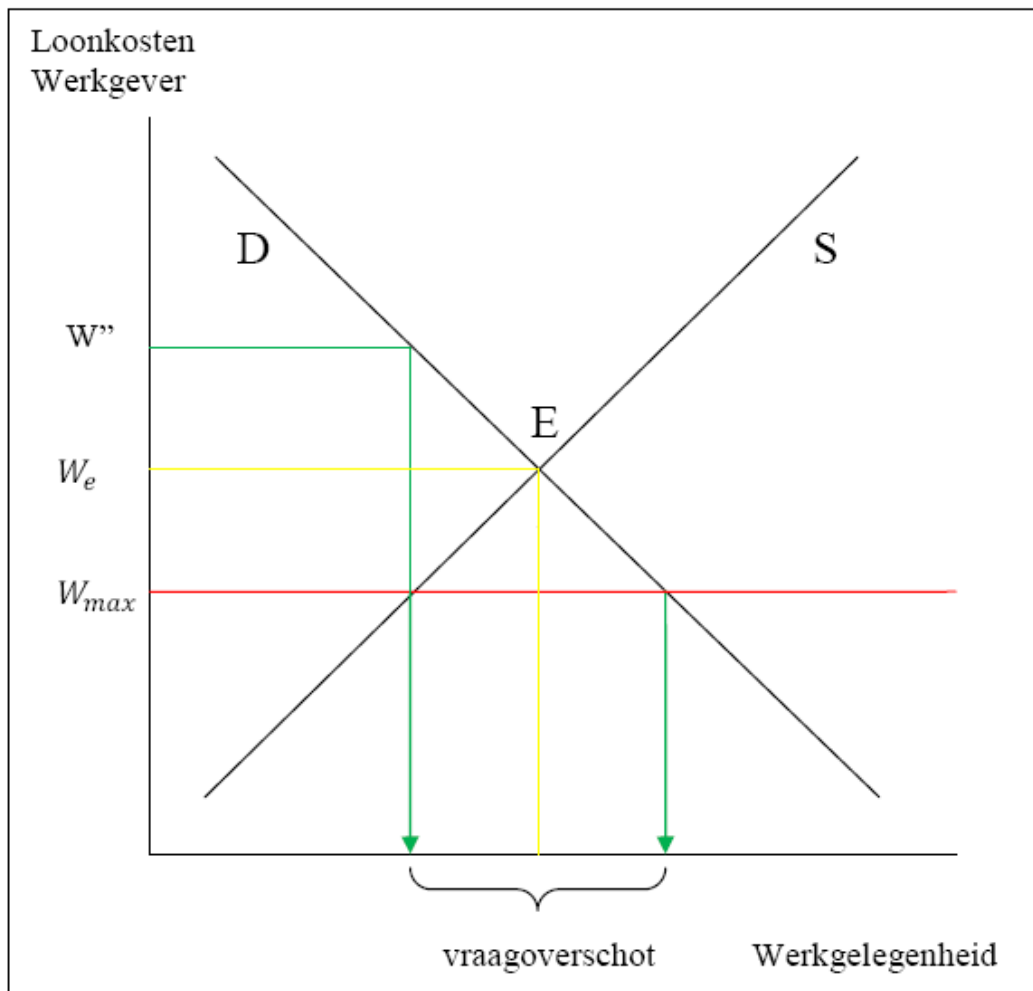
Figuur 4: Een monopsoniepositie in de arbeidsmarkt

Gebaseerd op Martin en Maskus (2001)

Bijlage 7

Figuur 5: Discriminatie in de arbeidsmarkt, door middel van een maximumloon

Gebaseerd op Martin en Maskus (2001)

Bijlage 8:

Tabel 4: Empirische resultaten met betrekking tot de invloed van fundamentele arbeidsrechten op comparatieve voordelen

Auteur/jaar onderzoek	Onderzochte landen	Afhankelijke variabele	Onafhankelijke variabelen	Statistisch significante variabelen	Significant onder Significantie -niveau
Mah (1997) 1990	45 ontwikkelingslanden	$\text{LOG} \left(\frac{\text{exporten}}{\text{BBP}} \right)$	Ratificatie conventie vrijheid van vereniging	Negatieve correlatie	10%
			Rat. Recht te organiseren en collectief te onderhandelen	Negatieve correlatie	10%
			Rat. Vrij van dwangarbeid		
			Rat. Geen discriminatie	Negatieve correlatie	5%
			Rat. Conventie dwangarbeid		
Rodrik(1996) 1985-1988	Lage inkomens-landen	Textiel en kleren export / totale export	Bevolking / land	Positieve correlatie	5%
			Gemiddeld aantal jaren scholing	Negatieve correlatie	5%
			Fundamentele ILO conventies geratificeerd		
			ILO conventies geratificeerd		
			Democratie-indicator		
			Gebruik kinderarbeid	Positieve correlatie	10%
			Aantal werkuren	Positieve correlatie	5%
			Dagen betaald verlof per jaar		
Vakbonddichtheid					

Busse(2002), 2000/2001/2002	Ontwikkelings- landen	Ongeschoolde arbeidsintensieve export/totale export	Beroepsbevolking/oppervlakte	Positieve correlatie	1%
			Opleiding	Negatieve correlatie	5%
			% vrouwen dat werkt	Positieve correlatie	5%
			% kinderen dat niet werkt	Negatieve correlatie	1%
			Gebruik Dwangarbeid (schaal 1 tot 3) ³⁹	Negatieve correlatie	5%
			Recht op Vakbonden e.d. (Schaal 1 tot 4) ⁴⁰	Negatieve correlatie	5%
			Aantal geratificeerde conventies		

Qua indeling/opzet is deze tabel gebaseerd op Brown(2000).

Bronnen empirische resultaten: Busse (2002), Mah (1997) en Rodrik (1996)

³⁹ 3 is geen dwangarbeid

⁴⁰ 4 is vakbondrechten gegarandeerd

Bijlage 9

Deel 1: Het Prisoners dilemma toegepast op arbeidsrechten van twee landen

		Land 2	
		Sterkere arbeidsrechten	Zwakkere arbeidsrechten
Land 1	Sterkere arbeidsrechten	(10,10) Fundamentele rechten	(0,13)
	Zwakkere arbeidsrechten	(13,0)	(7,7) Geen fundamentele rechten

Voor elk land is de dominante strategie om ‘zwakkere arbeidsrechten’ te spelen in het prisoners-dilemma spel. Namelijk: gegeven dat land 2 sterkere arbeidsrechten heeft, is het optimaal voor land 1 om ‘zwakkere arbeidsrechten’ te spelen ($13 > 10$). Gegeven dat land 2 zwakkere arbeidsrechten heeft is het voor land 1 ook optimaal om ‘zwakkere arbeidsrechten’ te spelen ($7 > 0$). Voor land 2 is dat exact hetzelfde, aangezien de landen gelijke opbrengsten hebben. Het nash-evenwicht is dan ook (zwakkere arbeidsrechten, zwakkere arbeidsrecht) met de opbrengsten (7,7). Duidelijk is dat een totale opbrengst van veertien (beide landen een opbrengst van 7) niet het maximale is wat de landen in totaal kunnen bereiken. Door coördinatie of gezamenlijke afspraken is het evenwicht (sterkere arbeidsrechten, sterkere arbeidsrechten) te bereiken, wat voor beide landen meer opbrengsten oplevert. In een één periode spel is dat evenwicht niet te bereiken. In een spel over meerdere perioden wel, omdat dan reputatie een rol speelt.

De gebruikte getallen in dit spel zijn fictief, maar geven de essentie van het prisoners-dilemma toegepast op arbeidsrechten weer. Met behulp van “trigger”-strategieën is te bepalen hoeveel waarde een land aan de toekomst moet hechten om zich aan de afspraken te houden.

Deel 2: Competitiviteit van landen

De aanleiding voor het verlagen van het niveau van de arbeidsrechten is vaak competitiviteit. Landen willen een groter comparatief voordeel of goedkoper produceren. Dat het voordeel dat behaald wordt slechts voor de korte termijn is maakt dan vaak niet uit. Ik heb al beschreven dat Rodrik (1996) beschrijft dat het afhangt van de preferenties in een land. Als de arbeidsrechten op een bepaald niveau gehouden worden, kan een land volgens Rodrik haar competitiviteit verbeteren door: (a) door de nationale valuta te devalueren, (b) een directe verlaging van de lonen, (c) de kosten van sterkere arbeidsrechten kunnen betaald worden door de overheid, gefinancierd door hogere belastingen.

Een andere oplossing om de binnenlandse productie in stand te houden is niet om zelf competitiever te worden, maar om de binnenlandse producenten te beschermen. Dat probeert de WTO juist tegen te gaan door een zoveel mogelijk geliberaliseerde markt na te streven. Binnen de WTO zijn er wel een aantal “waarborgen” vastgelegd, waar een land zich op kan beroepen, zonder de verdragen te schenden. Zodra producenten die concurreren met importen in de problemen komen (door bijvoorbeeld zwakkere arbeidsrechten in andere landen) kan het land de toegang voor importen beperken via de officiële weg van de WTO, met behulp van bijvoorbeeld GATT artikel XIX⁴¹, voor protectie in geval van nood. In dat geval is compensatie in een andere sector echter vereist. Dan kunnen de arbeidsrechten op hetzelfde niveau blijven.

Een land dat de arbeidsrechten verzwakt om zo de productiekosten voor de binnenlandse producenten te laten dalen, waardoor ze de concurrentie met het buitenland beter aankunnen, gebruikt arbeidsrechten als een substituut voor de markttoegangonderhandelingen van de WTO, die zo tenietgedaan worden. In dat geval zijn de eigendomsrechten over de concessie niet veilig, een imperfecte markt (Bagwell, Mavroidis en Staiger, 2002). Een tweede imperfectie is dat de overheid van een land plannen om sterkere arbeidsrechten te introduceren uitstelt of zelfs helemaal afblaast, als het anders niet meer competitief is door de concessies gedaan binnen de WTO. Bagwell, Mavrois en Staiger (2002) wijzen de imperfecties in de eigendomsrechten over markttoegangverplichtingen die ontstaan als regeringen hun eigen arbeidsrechten willen wijzigen aan als de oorzaak van de ‘race to the bottom’. Het is duidelijk dat een ‘race to the bottom’ niet ontstaat als landen arbeidsrechten niet gebruiken om competitief te blijven.

⁴¹ Andere mogelijkheden om importen te beperken binnen het WTO verdrag zijn bijvoorbeeld GATT artikelen: XXVIII wat tarieven opnieuw onderhandeld, XXV voor een aparte verklaring, XVIII:c ter bescherming van nieuwe industrieën, XVIII:b voor betalingsbalans doeleinden of artikel VI voor antidumping of tegen subsidies of XXI uit nationale veiligheidsoverwegingen (Hoekman en Kostecki, 2001).

Lijst met afkortingen

DSB	Dispute Settlement Body
DSP	Dispute Settlement Panel
EU	Europese Unie
GATS	General Agreement on Trade in Services
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
ILO	International Labour Organization
ITO	International Trade Organization
MFA	Multi Fiber Arrangement
NAFTA	North American Free Trade Agreement
OECD	Organization of Economic Cooperation and Development
TPRM	Trade Policy Review Mechanism
TRIPS	Trade-Related aspect of Intellectual Property Rights
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten
WTO	World Trade Organization, Wereldhandelsorganisatie